

Sen scii la finon

Okazis momenta ripozo fine de la jaro [1972]. La ĉeesto de reprezentantoj de la Armitaj Fortoj en la Kabineto kaŭzis maltrankvilan paŭzon. Kvankam ni ne sciis ĝin, estis nia lasta Kristnasko kune kaj malgraŭ ĉio estis festa okazo. Por Viktoro esti malstreĉita kaj hejme, eĉ se nur dum kelkaj tagoj, jam estis io por festi, kaj krom tio vere estis multe por ĝoji. Granda progreso estis farita en la lastaj du jaroj. Kvankam estis tiom da malfacilaĵoj kaj malabundoj tuŝantaj ĉiujn, la plimulto de homoj estis pli bone ol ili iam estis. Neniu malsatus tiun jaron, nek iu infano estus sen ludiloj dum Kristnasko. Ni havis nian lokon en granda lukto, kiu ŝajnis venki kontraŭ enormaj malfacilaĵoj kaj potencaj malamikoj.

Dume, estis ŝanco ĝui esti familio por momento kaj ni profitis ĝin. Kristnasko signifis manĝi ekstere en la ĝardeno, malfrue en la nokto la 24-an, sub brila stelplena ĉielo, kun la odoro de lignokarba fumo en la aero. Ĝi signifis lumigitan kristnaskan arbon, pinon, kiun ni plantis plurajn jarojn antaŭe, kiun Viktoro ornamis kun la helpo de ni ĉiuj. Varma, senventa nokto, kun la krioj de ekscititaj infanoj en la fono, tablo ekstere sur la herbo sub la mimoza arbo.

Quena estis tie, kun Luĉin jam dormanta, kaj Patricio, nun proksima amiko de ni ĉiuj. Manuela estis 12-jara kaj ŝia unua koramiko venis vespermanĝi. Victor estis sufiĉe konfuzita pri kiom rapide la tempo pasas kaj malgrandaj infanoj evoluas. Ni manĝis anason, kiun la familio de Monica sendis el la kamparo kaj kiu dum la lastaj tagoj estis elradikiganta la herbon en la ĝardeno. Ĉio estis normala kaj hejme, kvankam la interparolo neniam povis malproksimiĝi de la politika situacio kaj la esenca bezono venki la venontajn elektojn.

Kiam la vizitantoj estis foririntaj kaj la infanoj estis en la lito, estis trankvila momento, kiam Viktoro kaj mi sidis ekstere sub la nokta ĉielo atendante ke ĉiuj dormu antaŭ ol ludi Patron. Malvarmiĝis, kaj mi memoras, ke Viktoro diris: 'Ĉi tiu venonta jaro estas decida, Mamita. Mi scivolas, kie ni ĉiuj estos la venontan Kristnaskon?'

De tiam ne estis paŭzo, neniuj liberaj tagoj por Victor, nur senfina rondo de intensa agado. Dum la varmaj somermonatoj da januaro kaj februaro 1973, kiuj en la plej multaj jaroj estis periodo de suspendita animacio, la balotkampanjo iris en plenan svingon. La opozicio faris ĉion en sia povo por akiri dutrionan plimulton en la Kongreso por povi akuzi Allende. Tamen la plej reakciaj inter ili konsideris la elekton senutila ekzercado. "Una meta sin destino" estis la vortoj de Onofre Jarpa, gvidanto de la Nacia Partio - "blinda strato".

Opozicia propagando estis direktita ĉefe al virinoj, por konvinki ilin voĉdoni kontraŭ Popola Unueco, sendube kalkulante ke la problemoj de distribuo kaj malabundeco influis ilin pli ol iu ajn alia. Por la unua fojo, dum tiu ĉi kampanjo, la opozicio uzis pamfletajn kantojn en organizita maniero, en provo kontraŭagi la influon de la Nova Ĉilia Kantmovado. Estis signo ke ili rekonis la politikan potencon de kanto. Tamen, malmultaj artistoj subtenis ilin kaj ili nur uzis kanton je la plej malalta nivelo - kiel pura propagando - metante aktualajn vortojn al pretaj kumbioj aŭ aliaj popularaj ritmoj aŭ, kiel en unu televidreklamo, uzante la rekoneblan melodion de "El hombre es" de Victor. un creador' por akompani filmitajn scenojn de stratumulto memfaritaj kaj ilian sloganon 'Allende = Kaoso'. En la plej multaj landoj ĝi estintus agebla. Ne estis demando, ke ili povos konkuri kun la kantmovado kiel kultura fenomeno kun veraj radikoj inter la homoj.

La laboro de artistoj en subteno de Popolara Unueco estis pli bone organizita ol en antaŭaj elektoj. Anstataŭ ke ĉiuj laboru sufiĉe hazarde ĉie, individuoj kaj grupoj estis petitaj subteni unu

apartan kandidaton intense, por ke la laboro estu pli egale distribuita. Krom kantado en ĉiuj naciaj manifestacioj, Victor kampanjis por Populara Unueco en la plejparte laboristaj distriktoj en Okcidenta Santiago, inkluzive de la najbareco kie li estis edukita. Vojaĝante en malnova buso kune kun Inti-Illimani, li pasigis la someron kampanjante por virina kandidato de la Komunista Partio de Alberto, Eliana Arambar. Ili kantis en fabrikoj kaj sur konstruejoj, surstrate al homoj riparantaj la drenojn, en popolejoj, lernejoj kaj merkatoj,

Victor ne nur subtenis Popularan Unuecon per siaj kantoj kaj en la enkondukoj kun kiuj li intermetis ilin, sed unuafoje en sia vivo, laŭ propono de Eliana, li faris kampanjajn politikajn paroladojn. Ne estis momento por pendu kaj diri: 'Ne, mi ne povas. Mi estas artisto, ne politikisto.' Victor tre nervozigis, ĉar li ne kutimis tiaspecan paroladon, sed li estis preta fari ĉion, kio estas utila, kaj laŭ sia propra neformala maniero li klarigis al homoj, kial necesas, ĉiakoste, subteni la Populara Unueco-registaro kaj malhelpi la reaktan opozicion faligado de Allende antaŭ ol lia mandato kiel prezidanto estis kompletigita. La rapida leviĝo de faŝismo en Ĉilio devis esti haltigita.

La rezultoj de la elekto estis atenditaj kun la sama suspenso, kvazaŭ ili estus por nova Prezidanto. Ni certe sciis, ke Eliana sukcesos, sed kiam evidentiĝis, ke Populara Unueco gajnis pli grandan procenton de voĉoj ol kiam Allende estis elektita - plibonigita voĉdono en mezperiodaj elektoj estis preskaŭ senprecedenca en Ĉilio - kaj ke la virina voĉdono rezistis malgraŭ la propagando direktita kontraŭ ili, la opozicio rekonis ke ili ne povis esperi venki Allende per demokrataj rimedoj. Kun Populara Unueco prenas pli ol 40 procentojn de la voĉoj, ili ne atingis la dutrionan plimulton kiun ili bezonis. Laŭ tiu ritmo, pliaj tri jaroj de la registaro de Allende verŝajne signifus superfortan venkon por la kandidato de Populara Unueco en 1976. En tiu preciza momento,

La minaco estis tie la tutan tempon. Ni povis vidi ĝin pentrita sur la muroj: la inicialoj 'SACO' per kiu Patria y Libertad anoncis ondon de perforto - 'Sistemo de Organizita Civita Agado' estis ilia eŭfemismo - kaj 'Ĝakarto venas', rememorigilo pri la masakro de centoj de miloj da komunistoj en Indonezio en 1965.

En majo, unu el la unuaj viktimoj estis juna konstrulaboristo, Roberto Ahumada, kiun Victor renkontis dum la marta balotkampanjo, laborante por Popular Unity en la populacio kiu estis lia hejmo. Marŝante laŭ la Alameda en paca manifestacio kontraŭ perforto kaj dekstra terorismo, li estis pafita senvive per kuglo kiu ŝajnis estinti pafita de la tegmento de la ĉefsidejo de la Kristandemokrata Partio.

Venkinto estis propre tre trafita de sia morto. Li vidis tiun ĉi junulon labori kun tia entuziasmo kaj sindediĉo, renkontis sian edzinon kaj familion kaj konis la etoson de lia hejmo. Por Roberto Ahumada, imagante siajn internajn pensojn, Victor skribis sian kanton 'Cuando voy al trabajo' ('Sur mia vojo al laboro'), amkanto kun antaŭsento de morto. Ĝi ankaŭ esprimis la proprajn sentojn de Victor.

Survoje al laboro
mi pensas pri vi,
tra la stratoj de la urbo
mi pensas pri vi.
Kiam mi rigardas la vizaĝojn
tra vaporaj fenestroj
ne sciante kiuj ili estas, kien ili iras,
mi pensas pri vi,
kompanino de mia vivo
kaj de la estonteco,

de la amaraj horoj kaj la feliĉo
vivi,
laborante ĉe la komenco de rakonto
sen koni la finon.

Kiam la taga laboro finiĝas
kaj venos la vespero
ĵetante sian ombron
sur la tegmentojn kiujn ni konstruis,
revenante de nia laboro,
diskutante inter amikoj,
rezonante pri aferoj

de ĉi tiu tempo kaj destino,
mi pensas pri vi, mia amo,
kunulo de mia vivo . kaj de la estonteco.

Kiam mi revenas hejmen, vi estas tie,
kaj ni kunplektas niajn revojn...
Laborante komence de rakonto
sen koni la finon.

La 26an de majo, de lia hejmo ĉe la maro en Isla Negra kie li retiriĝis pro sia malfortikeco, Neruda gisis en Nacia Televido. En sia parolado en la Stadiono ĉe sia hejmenveno en decembro, Neruda memorigis al ni ĉiujn la teruraĵojn, kiujn la popolo de Hispanio suferis dum la Enlanda Milito kaj avertis, ke ekzistas kelkaj ĉilianoj, kiuj volas treni la landon en la saman specon de konfrontiĝo. "Mi havas la poezian, politikan kaj patriotan devon averti la tutan Ĉilion pri ĉi tiu baldaŭa danĝero", li diris.

Nun lia mesaĝo estis ankoraŭ pli urĝa kaj li alvokis ĉiujn artistojn kaj intelektulojn, en Ĉilio kaj eksterlande, aliĝi al li por klopodi atentigi homojn pri la tre reala danĝero de faŝisma transpreno; igi ilin kompreni, kion civita milito, tiel feliĉe preparolata kiel "neevitebla" de kelkaj sektoroj de la opozicio, vere signifus laŭ homa sufero.

La tuta kultura movado respondis al la voko de Neruda. Estis organizitaj ekspozicioj kaj televidaj programoj; en la Placo de la Konstitucio okazis kultura subĉiela I maratono'. Ĝi daŭris plurajn tagojn kaj centoj da artistoj, poetoj, teatraj kaj dancgrupoj, muzikistoj kaj kantgrupoj partoprenis. Ĝi estis granda kontraŭfaŝisma evento al kiu venis miloj, kaj estis similaj eventoj ĉie en la lando. La kontribuo de Victor, krom agado kiel kantisto, estis reĝisori serion de programoj por la Nacia Televida Kanalo kun komuna temo: averto, rilatigante dokumentan materialon pri Nazia Germanio kaj la Hispana Enlanda Milito al la situacio en Ĉilio, por igi homojn. konsciaj pri la realaj danĝeroj de la samaj aferoj okazantaj ĉi tie kaj nun. Venkinto muzikis unu el Neruda' s lastaj poemoj kiuj havis la refrenon 'Mi ne volas mian landon dividita . . .', kaj li kantis ĝin kiel malferman temon por ĉiu programo. Multaj aliaj artistoj partoprenis kun danco, poezio, teatro kaj kanto.

Kiam la vintro alproksimiĝis, la vivo fariĝis pli kaj pli malfacila. Fariĝis preskaŭ plentempa laboro nur por fari la butikumado, ĉar vicoj iĝis pli longaj, ŝvelitaj de homoj implikitaj en la nigra merkato, kiuj faris profesion el ĝi. Monica kaj mi dividis la vicon inter ni, sed ankaŭ Manuela devis fari sian pecon. Eĉ pano malabundiĝis, ĉar la oktobra transportstrikto grave influis la tritikan rikolton.

Okazis libervolaj laborfestoj ĉiusemajnfine, laboristoj faris libervolajn kromlaborojn, spertaj studentoj helpis en la fabrikoj kaj minejoj dum aliaj aliĝis al la rikolto aŭ la distribuado de manĝaĵo. Partoprenis homoj de ĉiuj aĝoj, de bazlernejoj ĝis maljunulaj pensiuloj. Kelkaj el la plej viglaj memoroj de Manuela pri Victor estas de ĉi tiu tempo. Kune ili kutimis ekvojaĝi por fari libervolan laboron. Aŭtune ili estis elirintaj en la kamparon apud Lonquen por helpi pri la maiza rikolto, deprenante la maturajn spadikojn de la tigoj en la varma suno kaj poste ripozante en la ombro de la bonodoraj eŭkalipto-arboj tagmeze. Viktoro elprenis sian gitaron por kanti kelkajn kantojn kaj poste pasigis ĝin por ke ĉiuj povu ludi aŭ kanti ion. Ili alvenis hejmen malfrue, traktante unu la alian kiel kunulojn, plenaj de komunaj ŝercoj.

Kiam la oficejaj dungitoj kaj kontrolistoj de la kuprominejo El Teniente eliris en striko inspirita kaj planita de la kristanaj demokratoj, la studentoj kaj kunlaborantaro de la Teknika Universitato donis intensan subtenon al la plimulto de la ministoj, kiuj daŭre laboris - malgraŭ minacoj kaj timigado - en provo konservi la kuproproduktadon tiel esenca por la nacia ekonomio. Busŝarĝoj de teknike lertaj studentoj faris la vojaĝon suden al Rancagua kaj tiam supren al la minejo, alte en la kordilero. Victor iris kun ili pli ol unu okazon. Mi memoras, ke iun matenon veturis lin malsupren al la Teknika Universitato por aliĝi al la buso. Dum ni atendis, ke ĝi pleniĝos de studentoj, mi interparolis kun du hipio-aspektantaj gringo kun gitaro, kiuj sidis sur la kampuso-ŝtupoj.

Ŝajne la ĉiliaj studentoj ne fidis ilin kaj ne donis al ili permeson eniri la buson. Ĉar la konversacio progresis, ili prezentis sin kiel Phil Ochs kaj Jerry Rubin. Mi transkondukis ilin al kie Viktoro estis profunde en konversacio kun la organizantoj de la ekspedicio kaj li intervenis por permesi al ili iri kun la grupo. Ili pasigis la tutan tagon kun Viktoro, enirante kun li en la minejon. Ili aŭdis lin kanti kaj paroli al la ministoj kaj estis imponitaj kun lia facila rilato kun ili kaj kiom multe ili aprezis liajn kantojn. Viktoro donis al ili ŝancon paroli kaj kanti kelkajn kantojn, tradukante por ili, kaj poste ĉiuj kune kantis 'Se mi havus martelon' de Pete Seeger. Ili trioje tiel amuziĝis kune, ke vespere, kiam ili atingis Santiagon, Viktoro kondukis ilin al la Peña,

Dum tiuj monatoj, Victor estis okupata de Los Siete Estados, laborante kun Patricio, Celso kaj la Nacia Baletto, same kiel komponante kaj surbendigante novajn kantojn. Mi estis implikita kun la kurso de mia instruisto, kaj jam vidis la unuajn rezultojn dum mi iris la rondojn de iliaj praktikklaso en bazlernejoj, en komunumaj domoj en la loĝantaroj, kaj en la pli grandaj satelitaj danclernejoj. Ĝi estis malgranda komenco, sed unu kiu promesis bone por la estonteco, precipe ĉar nova skemo ĵus estis aprobita kiu donus stipendiojn al bazlernejaj instruistoj interesitaj pri specialiĝo pri danco, kaj novajn instalaĵojn por studentoj veni el la provincoj por studi. Se ni povus daŭrigi la multobligan procezon, ene de kelkaj jaroj danco vere estus parto de la eduka sistemo.

Dume, malkaŝoj pri la sekretaj agadoj de la CIA en Ĉilio komencis aperi en la Washington Post, kaj ni sciis, ke la sama komploto kontraŭ Allende devas daŭri. Sed estis pli kaj pli da problemoj ene de Populara Unueco mem - ne ekzistis unueco de komando fronte al potencaj malamikoj. Malsamaj solvoj estis prezentitaj de malsamaj sektoroj. Kelkaj, inkluzive de la Komunista Partio, volis sekvi la celon de dialogo kun la Kristandemokratoj por deturni la minacatan civitan militon; aliaj volis neniun kompromison, postulis rektan konfrontiĝon, kvankam kiel homoj sen armiloj devas gajni armeajn venkojn kontraŭ moderna armeo ne estis klara. Ĝi ŝajnis memmortiga, kaj se la registaro provus "armi la popolon", ĝi povus nur ekigi militan puĉon.

Samtempe, la ideo de dialogo ŝajnis malfacila, se ne malebla. Ne estis facile fari distingon inter la kristandemokrata gvidado kaj la vere faŝismaj elementoj ene de la opozicio. Ili ŝajnis labori kune, mano

en ganto, kaj uzi la samajn metodojn. Victor kaj mi kutimis diskuti ĉi tiun problemon. Eĉ sur persona nivelo, aŭ inter niaj najbaroj, estis preskaŭ neeble komenci komuniki kun homoj, kiujn ni sciis, provas saboti la registaron kaj fermi la pordon al la progreso, kiu estis farita por la senigita plimulto; homoj kiuj klopodus por teni sian propran komforton kaj privilegion, eĉ ĝis la grado de konspiro kun la faŝistoj.

Kvankam la opozicio estis pli kaj pli agresemaj, ili ne havis la tutan iniciaton. La laborista klaso estis konstante mobilizita por kontraŭstari perforton en la stratoj. Komisionoj de defendo estis starigitaj en fabrikoj, universitatoj, lernejoj, registaraj konstruaĵoj, por malhelpi sabotadon aŭ okupon de la opozicio. Nia Fakultato devis esti gardata dudek kvar horojn tage, kun instruistoj, baletistoj, studentoj kaj la tuta personaro laŭvice por gardi noktan gardadon, dormante sur improvizitaj tendaraj litoj en oficejoj kaj studioj. Ĉar Victor laboris kun la Nacia Baletisto li ankaŭ faris sian parton de tio, kvankam mi kaj aliaj patrinoj ĉiam estus hejme nokte pro la infanoj. Jam estis dolore klare al mi, ke niaj malsamaj respondecoj eĉ pli disigos nin dum la revolucia krizo profundiĝos.

Venkinto mem havis plurajn bonŝancajn fuĝojn de bandoj de Patria y Libertad kiam li estis eksteren malfrue dum la nokto. Mi ne eksciis pri ĉi tiuj ĝis poste, ĉar li ne volis maltrankviligi min. Iufoje ankaŭ la miliciaj brigadoj de la Nacipartio viciĝis kaj boris sur la strato ekster la Fakultato sen enmiksiĝo de la polico, kiam knabino en unu el la supraj etaĝoj de la konstruaĵo ne povis rezisti la tenton verŝu sitelon da akvo sur ilin. Dum ili ĉirkaŭkuris la angulon por ataki la enirejon, Viktoro venis en la kontraŭan direkton. — Jen Jara! ili kriis: 'Prenu lin!' Sed la gardistoj sur la pordo malfermis ĝin rapide, kaj kiam li glitis ekster la atingo de siaj atakantoj, la pordoj krakfrapis en iliaj vizaĝoj.

Iam ni estis survoje al la centro en la citroneta. kiam ni haltis ĉe semaforo en Avenuo Colón, apud grandega helblua Chevrolet. La veturigisto, rigardante flanken, rekonis Viktoron kaj klininte sin elprenis grandegan tranĉilon el la gantujo kaj svingis ĝin al ni, kun la vizaĝo distordita pro malamo. Dum la lumoj ŝanĝiĝis kaj la aŭtoj malantaŭaj komencis sonigi siajn kornojn, li forveturis kun drama kriadado de pneŭoj. Tio estis en plena taglumo.

En alia okazo, malfrue en la nokto, kiam en la vestiblo de la teatro sur la teretaĝo estis kalkulitaj voĉoj de interna elekto, grupo da brutuloj provis malkonstrui la vitrajn pordojn por bati la grupeton de homoj ene. Nur la alveno de grupo da studentoj, alvokitaj rapide per urĝa telefonvoko, savis la situacion. La gvidanto de la atakantoj estis elektita deputito de la Nacipartio.

Tia okazaĵo estis ĉiutaga okazo. Ni laboris al fono de kriadado en la strato, la bruo de rompiĝanta vitro, la krakado de larmigaj grenadoj eksplodantaj, kaj iliaj malsanaj, sufokaj fumoj tralikiĝanta ĝis la sepa etaĝo. Plurfoje semajne ni devus kuri la protektganton de strattumulto por eklabori, rifuĝante en butikoj aŭ arkadoj ĝis ankaŭ ĉi tiuj fariĝis tiel kronike plenaj de larmiga gaso, ke la aero neniam puriĝis. La "malstabiligo" procezo estis en plena svingo.

En respondo al la kreskanta minaco de faŝismo, Victor skribis alian kanton kiu devis pravi profeta. Unu el liaj plej ŝatataj poetoj estis Miguel Hernandez kiu estis naskita kamparano kaj mortis en unu el la malliberejoj de Franco. Li konservis siajn kompletajn verkojn, kune kun kopio de la Biblio, sur sia nokta tablo kaj estis sur verso de unu el la poemoj de Hernandez ke Victor bazigis sian kanton "Vientos del pueblo". Ĝi estis aranĝita kun Inti-Illimani, en kelkaj koncentritaj sesioj en la laborrenkontiĝo hejme.

Ankoraŭ unu fojon ili volas makuli
mian landon per la sango de laboristoj
, kiuj parolas pri libereco,
sed kies manoj estas markitaj per kulpo;
kiuj volas apartigi
niajn infanojn de siaj patrinoj,
kaj volas rekonstrui
la kruco, kiun Kristo portis.

Ili provas kaŝi la fifamon
, kiun ili heredis de pasintaj jarcentoj,
sed la marko de murdintoj
ne povas esti forviŝita de iliaj vizaĝoj.
Jam miloj kaj miloj
oferis sian sangon
kaj ĝiaj fluantaj riveroj
multobligis la panojn.

Nun mi volas vivi
kune kun mia infano kaj frato
en la nova mondo, kiun ni ĉiuj
konstruas tagon post tago.
Viaj minacoj ne timigas min
vi mastroj de mizero,
la stelo de espero
daŭre estos nia.

Ventoj de la homoj vokas min,
ventoj de la popolo min portas,
ili disjxetas mian koron
kaj blovas tra mia gorgxo.
Do la poeto estos aŭdata,
ĝis la morto forportos min,
laŭ la vojo de la popolo,
nun kaj por ĉiam.

Kiam Victor venis por surbendigi ĉi tiun kanton, li komentis al la membroj de Inti-Illimani, kiuj estis en la studio kun li, ke la linio "ĝis morto min forprenos" estis "tro depresanta" kaj li ŝanĝis ĝin, tiam kaj tie, al 'dum mia koro daŭre batas'.

La provludoj de ĉi tiu kanto certe aŭdiĝis ĉie en nia bloko, kun tamburoj kaj kenoj sonantaj tra la bonordaj, bone prizorgataj ĝardenoj de niaj najbaroj, multaj el kiuj nun estis niaj mortaj malamikoj. Eĉ tiuj, kiujn ni konis, havis ĉiujn diskojn de Victor kaj supozeble ŝatis liajn kantojn, evitis nin nun. Ni ne plu traktis normalan politikan situacion. Por mi estis malfacile adaptiĝi al tiu realo, sed Viktoro jam alfrontis ĝin. Lia kanto estis esprimo de la tempo en kiu ni vivis, reflektado de sia propra humoro de persistemo. Necesis plu labori pli ol iam ajn.

Direkte al la fino de junio, Victor forlasis Ĉilion por viziti Peruon kie li estis invitita fare de la Nacia Instituto de Kulturo por doni serion da recitaloj en malsamaj partoj de la lando. Kiam mi revenis de la

ekskurso de li en la flughaveno, mi iom timis pro la perspektivo esti sola, sed samtempe preskaŭ trankviligis, ke almenaŭ dum kelkaj semajnoj li estos sekura. Mi sciis, ke se okazos ia krizo, Viktoro certe estus meze de ĝi kaj en persona danĝero.

Por Victor ĝi estis eble la kulmino de ĉiuj liaj vojaĝoj kaj unu kiu kondukis lin al la radikoj de latinamerika kultura identeco. Li povis finfine viziti la ruinojn de Maĉu-Pikĉuo, tuŝi la masivajn ŝtonojn, kunhavigi la sentojn de Neruda kaj de tiom da aliaj latin-amerikaj artistoj. Li faris tion en la kompanio de antropologo, perua indiano, kiu laboris en la elfosadoj. Mariano Sanchez Macedo insistis preni fotojn de Victor kun sia gitaro inter la ruinoj, aŭ staris alte super ili sur roka pinto preteratentanta la inkaan citadelon, kun la ĉielo kaj la altaj Andoj ĉirkaŭ li. Tiu ĉi sperto estis por Viktoro konfirmo de tiom da historio, tiom da aspiroj kunhavitaj, tiom da sufero komuna kun sia propra popolo.

Kiam li revenis hejmen, li skribis pri du okazaĵoj kiujn li sentis donis la esencon de tio, kion signifis por li ĉi tiu vojaĝo. Kvankam li koncertis en grandaj koncertejoj kaj en televidstudioj en Peruo, ne estis ĉi tiuj spertoj kiuj restis kun li. Du etaj renkontoj, kiel rakontitaj de Victor resumas, mi pensas, lian tutan sintenon al lia laboro kaj al la vivo:

Salazar, laboristo de Lima, aŭdis min kanti. Li estis malsama ol la aliaj homoj, kiuj venis post la koncerto por peti aŭtografon aŭ por vidi ĉu mi estas reala. Li diris al mi, 'Mi ŝatus, ke vi venu kaj vidu mian hejmon, renkonti miajn edzinon kaj infanojn kaj ĉiujn aliajn homojn, kiuj loĝas ĉirkaŭ ni. Lia invito estis tiel rekta kaj sincera, ke mi ĝin akceptis.

Ni prenis buson al la periferio de Lima. Plenplena malnova mikrofono. Estis griza, nuba tago... (same kiel en la malnova kanto)... Ni venis al Coimas, nova laborista kvartalo iom kiel la Población José María Caro ĉi tie en Santiago. Multaj infanoj ludas piedpilkon. Estis ĉirkaŭ la kvara posttagmeze. Ni komencis marŝi kaj dume li klarigis al mi pri la tuta volontula laboro, kiun la komunumo faris, kiel instali provizon de trinkakvo, alporti elektron, fari lokon por la infanoj por ludi. Ni grimpis supren kaj supren tra mallarĝaj stratoj. Subite mi haltis kaj turnis min kaj vidis malproksime la altajn konstruaĵojn en la centro de Lima kaj ĉirkaŭ mi montetojn kovritajn per la etaj loĝejoj, kiuj konsistigas la "fungaj" komunumoj. Ni preterpasis manĝbutikon kaj Salazar aĉetis panon kaj ovojn. Mi aĉetis iom da ĉokolado por liaj infanoj. Ni plu grimpis. Li neniam ĉesis paroli, rakontante al mi pri sia vivo. Estis kvazaŭ ni estis amikoj dum jaroj.

Kiam ni alvenis al lia domo, li prezentis min al sia edzino. Ŝi estis malhelhara kaj simpática, sed ŝi iĝis tre nervoza. Hazarde ŝi ĵus aŭskultis min kanti en la radio kaj ŝajnis entute tro surprize, ke tiu ĉi ĉilianino subite aperus en ŝia hejmo. Sed super teo kaj frititaj ovoj, ni rapide komprenis unu la alian. Kun la infanoj ludantaj ĉirkaŭ ni kaj montrante al mi siajn hejmtaskojn, ni parolis pri ĉio grava por ni: hejmo, infanoj, Peruo, Ĉilio, revolucio, ŝanĝoj kaj tiel plu... poste ili montris al mi sian domon. Oni povis vidi la amon kaj la laboremon de viro kaj virino en ĉiu centimetro da cemento, en ĉiu lignopeco kaj en ĉiu najlo de tiu hejmo, humila eble, sed kun homa varmo, kiun grandaj domegoj envidus.

Salazar konfesis al mi, ke li antaŭe sciis, ke mi iros kun li al lia hejmo. Alie li estus tro timema por demandi min. Li sciis, ĉar mi kantis por ili kaj li sentis, ke mi estas parto de ili.'

Ĉi tio ne estas la unua fojo, ke io tia okazas al mi. Kelkfoje mi sentas, ke mi perdas la vojon, ke aliaj specoj de intereso subfosas mian konsciencon kaj apartigas min de ĉiutagaj aferoj, de simpleco... sed ĉi tia sperto estas profunda stimulo. Ĝi fortigas min kaj sentigas min, ke tio, kion mi faras - kaj kiel mi faras ĝin, validas.

Salazar revenis kun mi. Ni kune iris malsupren de la monteto kaj li akompanis min la tutan vojon reen al la centro de Lima.

Tiam, apud Kuzko, mi kantis al grupo da kamparanoj. Ili sidis tie kun siaj ponĉoj, siaj tradiciaj ĉapeloj kaj ojotoj (malglataj sandaloj). Ili rigardis min kvazaŭ ili estus surprizitaj. Ankaŭ mi surpriziĝis. Tiom da jaroj da historio ŝajnis superverŝi min ĉe esti tie kune kun ili. Kantoj komencis burĝoni, unu post la alia. Mi parolis kun ili pri Ĉilio, pri la Araŭkana sudo, pri Angelita Huenumán, pri la tero, pri la agrara reformo. Mi rakontis al ili ĉiliajn enigmojn... iuj el ili ridetis, sed timide. La sunlumo estis travidebla kaj oni povis aŭdi la rapidon de la Apurimac Rivero. Estis sento de sindeteno kiel kiam larmoj volas flui, sed ni retenas ilin. Kiam mi finis, unu el ili venis al mi. Li parolis al mi en la keĉua kaj komencis kanti. Mi sentis kvazaŭ ni kunpremismanojn. Kun miksaĵo de ekzalteco kaj ĝojo, Mi aŭdis la keĉuan kanton. Kanto kun la antikveco de la altaj montopintoj kaj la liriko de la riveroj.

Kanto estas kiel maŝo, per kiu ni povas aŭ kunigi niajn sentojn aŭ per kiu ni povas strangoli ilin. Ne ekzistas alia alternativo. Kantistoj, kiuj pene serĉas personan gloron, kiuj profitas el senkulpeco kaj pureco, neniam komprenos, ke tiu kanto estas kiel la akvo, kiu lavas la ŝtonojn, la vento, kiu nin purigas, kiel la fajro, kiu kunigas nin kaj ke ĝi vivas ene de ni por fari nin. pli bonaj homoj.

Violeta diris, 'La kanto de vi ĉiuj estas mia propra kanto kaj ŝiaj vortoj estas tiel eternaj kiel la montoj, kiel la ŝtonoj de Maĉu-Pikĉuo.

Nur kelkajn tagojn post kiam Victor foriris al Peruo, la 29an de junio, ekzistis provo militista puĉo. Mi jam laboris en la Danca Departemento tiun matenon, kiam ni aŭdis la novaĵon, ke tankoj antaŭeniras sur la Moneda Palaco, nur kelkajn blokojn for de ni. Ni fermis kaj gardis la pordojn, prepariĝis por alfronti sieĝon, dum ni aŭskultis interpafadon kaj atendis novaĵojn pri tio, kio okazas. Radioaparatoj estis nia nura ligo kun la ekstera mondo kaj la humoro estis unu esti preta por la plej malbona. Mi memoras, ke mi dankis la ĉeeston de malmolaj viraj dancistoj, kiuj nokto post nokto gardis la konstruaĵon kaj trejnigis sin por sindefendo – eble malsaĝe, ĉar malmulton ili povis fari sen armiloj por defendi nin kontraŭ milita atako.

Ni eksciis, ke la ribelo estis limigita al ununura tanka regimento, gvidata de kolonelo Roberto Souper. Multe pli ambicia kaj kompleksa armea plano estis nuligita en la lasta momento, kaj nur la regimento de Souper ne ricevis, aŭ eble ne obeis, la mesaĝon de nuligo.

Ni aŭdis, ke la Palaca Gardisto montriĝis lojala al la Prezidanto kaj ke, kiam la ribela tanka regimento alproksimiĝis al la Palaco, generalo Carlos Prats, en sia rolo de Ĉefkomandanto de la Armitaj Fortoj, eliris piede renkonti ilin. , armita nur per mitraleto. Li ordonis al la oficiroj komandantaj la tankojn kapitulaci. Vidante sin izolitaj, sen la subteno kiun ili antaŭvidis, ili obeis kaj la tankoj turnis sin por reiri al sia kazerno, dum Souper estis metita sub aresto. La krizo finiĝis kaj la armetrupoj kiel tutaĵo ŝajne montris sian lojalecon al la konstitucia registaro. Sed dudek du homoj mortis, inter ili sveda fotisto, kies kinokamerao restis funkcia dum li estis pafita de ribela oficiro. La filmo estis prenita kaj montrita poste ĉie en la mondo.

Tiun saman matenon, elirante el loĝejo en la urboparto aldo, Patricio vidis plurajn Chevrolet-kamionetojn ŝarĝitajn per tutnovaj mitraletoj, pasitaj de mano al mano per ĉeno de duraspektaj viroj. Sen scii ĝin, li vivis dum monatoj super sekreta armilbutiko de Patria y Libertad. Nur unufoje li rimarkis ian suspektindan movon, kvankam li registris la oftajn vizitojn de alta, blonda usonano. Poste ni eksciis, ke la Tancazo, kiel oni nomis la malsukcesan militan puĉon, estis direktitaj, se ne iniciatitaj,

de la faŝisma partio kombine kun iliaj kontaktoj en la Armitaj Fortoj. Kvazaŭ por substreki ilian kulpon, Pablo Rodriguez kaj kelkaj el la aliaj gvidantoj de Patria y Libertad tuj petis azilon en la Ekvadora Ambasado.

Bonega mitingo okazis tiun saman posttagmezon en la Placo de la Konstitucio. Venis homoj el la tuta Santiago, kunvokitaj de siaj sindikatoj, por aŭdi Allende paroli pri la lojaleco de la Armitaj Fortoj. La Palacaj Gardistoj estis la herooj de la tago kaj ni kriis sloganojn kiel 'Soldato, amiko, la homoj estas kun vi!' Ĝi ŝajnas kruele ironia konsiderante postajn okazaĵojn. Dume la novaĵo atingis Peruon kaj la recitalo de Victor en la Municipa Teatro de Lima tiuvespere fariĝis fervora pruvo de solidareco kun la popolo de Ĉilio kaj de subteno al la registaro de Popolara Unueco, kiu estis simbolo de libereco kaj sendependeco en Latin-Ameriko. Kiam la koncerto finiĝis, la tuta publiko elverŝis el la teatro en improvizita marŝo tra la urbocentro.

Viktoro, nervoza pri nia sekureco, sukcesis telefoni al ni la sekvan tagon, kaj kelkajn semajnojn poste, kiam li revenis hejmen, li ĵuris, ke li neniam plu forlasos nin. Manuela, kiu kutime ne estis tiom demonstrativa, alkroĉiĝis al li kaj ekploris pro trankviliĝo pro tio, ke li rehavis lin hejmen ĉe ni. Viktoro mem estis eĉ pli karesema ol kutime kaj volis, ke mi laŭeble akompanu lin en la sennombraj taskoj, kiujn li devis plenumi post sia vojaĝo: iri al la Nacia Televida Kanalo sur Monteto San Kristoforo, enfali en la oficejon de revuo, por esti intervjuita, prenante artikolon kiun li skribis al gazeto, kolektante glubendojn en registradstudio. Li volis mian kompanion kaj metis sian manon sur mian genuon kiam ajn la aŭto haltis ĉe la semaforoj kvazaŭ por trankviligi sin, ke mi estas tie. Ke Viktoro antaŭsentis sian propran morton, mi ne dubas. Se mi pensas pri liaj koŝmaroj, mi dirus eĉ pri la maniero de ĝi. Ĝi estas sentebla en ĉiuj liaj lastaj kantoj, kaj li eĉ ŝercus pri tio.

Iun tagon ĉe la matenmanĝo, ial mi estis kolera kun li, kaj Manuela kaj Monica estis kun mi kontraŭ li. Ĝi estis virina klubo kontraŭ la nura masklo en la domo. Mi pensas, ke Viktoro diris, ke ne estis lia tasko fari la rostpanon kaj ni ĉiuj kuniĝis por defendi lin pro tio, ke li havas maŝismajn sintenojn. Subite li diris, senbrue, kaj nur duonŝerce: 'Vi bedaŭros poste. Vi devus profiti min dum mi estas ĉi tie, ĉar vi restos longe sen mi! Mi neniam atingos pli ol kvardek.' Ni ĉiuj ridis pri li, sed mi sciis, ke li serioze.

Venkinto estis preta por kio ajn estis preta, sed li estis malproksima de malĝoja aŭ deprimita. Male, li estis plena de energio kaj eĉ feliĉo. En intervjuo en aŭgusto 1973 li estis demandita kia homo li estas, ĉu timema, aŭdaca aŭ pasia, kaj li respondis: "Mi pensas ke mi estas pasia ĉar mi estas plena de espero. Aŭdaca, nur ĉar mi suferas pro timideco. Sed ĉefe, mi estas viro feliĉa ekzisti en ĉi tiu momento. Feliĉa senti la lacecon de laboro. Feliĉa ĉar kiam oni metas sian koron, racion kaj volon labori je la servo de la homoj, oni sentas la feliĉon renaskiĝi."

Kiel simptomo de lia senmanka humuro kaj amo al ŝerco – eĉ en la situacio, en kiu ni vivis – Victor en tiu ĉi tempo laboris pri albumo nomita Canto por travesura, kiu estis kolekto de amuzaj, sufiĉe malnoblaj kamparanaj kantoj, el la sudo de Ĉilio. Ĝi inkludis "La beata", siatempe malpermesita, nun rekonita por kio ĝi estis, tipe ĉilia popolkanto. Kaj estis aliaj kantoj enhavantaj ŝercojn kaj enigmojn.

Viktoro volis doni al homoj ŝancon ridi - 'Ni ĉilianoj estas nature tre gaja popolo kun granda humuro. Ni devas esti rememorigitaj pri ĝi. Ankaŭ, mi pensas, ke en nia entuziasmo por anda muziko de la nordo, ni emas forgesi tutan regionon kiu estas riĉa je folkloro - la sudo de Ĉilio.' Canto por travesura estis publikigota komence de septembro, preta por la Fiestas Patrias. Kvankam la albumo estis premita, ĝi neniam atingis la butikon.

En la maldormo de la Tancazo malsukcesa puĉo, Allende faris finan provon atingi interkonsenton kun la kristanaj demokratoj. Sed ili ne plu havis realan intereson pri intertraktado, kaj ankaŭ ene de Populara Unueco ne plu estis konsento. La ekstremdekstro nun koncentris siajn klopodojn sur la militistaro. Malgraŭ la fiasko de la Tancazo, ili sciis ke ili povis fidi je multaj el la oficiroj. Sed estis aliaj, 'konstituciistoj', kiuj devus esti forigitaj.

La unua viktimo estis la maramea adjutanto de Allende, komandanto Arturo Araya, kiu estis asasinita fare de pafantoj fine de julio kiam li staris sur la altano de sia domo. Li estis esenca persono en konservado de kontakto inter la prezidanto kaj la lojalaj sekcioj de la maramea ĉefkomando. Sed la plej grava obstaklo, kiu baris puĉon, estis la Ĉefkomandanto de la Armeo, generalo Prats.

Prats estis viro de progresemaj ideoj, celkonscia ĉampiono de la Schneider Doktrino de la neŭtraleco de la Anned Forces kaj ilia lojaleco al konstitucia demokratio. Nun la edzinoj de kelkaj el la plej altrangaj armeogeneraloj estis premitaj en agon kontraŭ li. Ili faris manifestacion ekster lia domo, svingante blankajn plumojn, insultante lin kaj akuzante lin pri malkuraĝo: pro ne interveno "por savi Ĉilion de marksismo". Kiel Prats mem esprimis ĝin poste en sia taglibro, "malantaŭ la jupoj de iliaj edzinoj" kaŝis la generaloj mem, per tiu ĉi ago enŝipiĝanta en ribelo. Sia propra pozicio fariĝis netenebla kaj li vidis neniun alternativon ol ekŝiĝi.

Fine, la golpistas, kiuj konspiras puĉon, trafis rimedon por alporti la Armitajn Fortojn en rektan konflikton kun la laboristoj. Ili senpolvigis la Armikontrolo-Leĝon, preskaŭ forgesitan mezuron aprobitan de la Kongreso la antaŭan jaron, kaj komencis kampanjon de denuncoj ke en apartaj lokoj armiloj estis kaŝitaj. La leĝo donis al individuaj armetrupoj kaj policanoj leteron por fari atakojn sen referenco al pli alta aŭtoritato, kaj la plej dekstremaj uzis la pretekston por trudeniri la naciigitajn industriojn, laboristajn distriktojn, hospitalojn, universitatojn - ĉie kie ekzistis. forta subteno por Populara Unueco. La kaŝmemoroj de la terposedantoj kaj Patria y Libertad iris neĝenataj.

Helikopteroj flugis malalte super la laborista distrikto de San Miguel, tomboj estis elfositaj en la proksima Metropola Tombejo kun la preteksto ke laboristoj havis butikojn de armiloj kaŝitaj en ili. En Punta Arenas, Lanera Austral, granda lanindustrio, estis atakita en plenskala armea operacio en kiu viro estis mortigita.

Nia Fakultato ankaŭ estis prirabita, malgraŭ la preskaŭ sankta principo de universitata aŭtonomio kiu normale malhelpis la policon eniri universitatajn policdistriktoj sen speciala permeso. Denove kaj denove, dum la monato aŭgusto, foje tage, foje nokte, la polico venis por traserĉi la 'ruĝan' Fakultaton. Ili neniam trovis armilojn, ĉar troviĝis neniu. Sed bando da armitaj faŝistoj atakis la konstruaĵon, frakasante la pordojn kaj vitrajn fenestrojn.

La striko de la dua estroj komenciĝis la 26an de julio. Kiel en la antaŭa oktobro, ĝi komenciĝis per lokaŭtoj de la kamion- kaj busposedantoj, sed ĉi-foje ĝi estis batalo ĝis morto. La plimulto de laboristoj provis pluigi la landon; la estroj, kun la potenco kaj financo de la multnaciaj malantaŭ ili kaj la teknikaj konsiloj kaj rekta subteno de la CIA, provis alporti la landon al kompleta halto, al akompano de bomboj, murdoj, tumultoj, terorismaj atakoj de ĉiaj.

Kiel familio oni diris al ni, ke ni faru planojn por loko de sekureco al kiu mi povus porti la infanojn, for de nia propra hejmo. Viktoro ne estus kun ni. Li plenumus kiam ajn taskon estus asignita al li. Mi komprenis, ke en la kazo de interna milito li devos iri batali por defendi la revolucion. Lia milita trejnado estus utila, kvankam pasis preskaŭ dudek jaroj de kiam li havis pafilon en la manoj kaj li nek posedis nek volis posedi tian.

Oni proponis al ni dometon en Isla Negra, primitiva domo destinita por ferio ĉe la plaĝo, apud la hejmo de Neruda. Ni iris tien unufoje por provi prepari ĝin. Vintre estis soleca, sed ĉi tie mi devis kaŝi min kun Amanda kaj Manuela esperante ke neniuj rekonos kies familio ni estas. Ni prenis insulinon por Amanda, malgranda vendejo de kriz-manĝaĵo, kalkulante je la havebleco de fiŝoj aŭ marmangĝaĵoj kaj drivligno por brulaĵo. Ni pensis, ke ni eble estas pli sekuraj ol hejme, kie ni sendube estas sur la nigra listo de la lokaj faŝistoj. La nura problemo estis, ke por alveni tien ni devus veturi laŭ vojoj, kiuj certe estus kontrolataj. Tiu eta rifuĝejo restis nepraktika sonĝo, sed ĝi estis la sceno de la lasta vigla memoro de Amanda pri ŝia patro.

Ŝi estis 8-jara kaj en la vintra posttagmezo, kiam Victor venigis nin al Isla Negra, li proponis, ke ili kune promeni laŭ la marbordo. Grandega ruĝa suno malrapide sinkis en la Pacifikon dum ili iris laŭ la marborda pado kiu serpentumis super krutaj rokoj, kun la grandaj rompiloj frakasantaj kaj dissolviĝantaj inter ili. Victor marŝis antaŭe kun sia longa bruna ponĉo, Amanda saltis malantaŭe sur la mallarĝa pado. Mi vidis ilin malaperi en la malproksimo. La vojo, kiu ŝajnis daŭri eterne, la vento kaj suno kaj la sento de spaco kaj soleco, inspiris Victor fari kanton. Dum ili iris antaŭen, li komencis inventi vortojn kaj muzikon, demandante la konsilojn de Amanda. Ŝi faris siajn proprajn sugestojn kiuj iĝis parto de la kanto kaj ŝi sentis tre fiera helpi fari ĝin. Ili kune iris kantante ĝin,

Nur kelkajn mejlojn for en tiu ŝajne malplena oceano, usonaj batalŝipoj jam alproksimiĝis al Valparaiso por partopreni en komunaj marameaj ekzercoj kun la Ĉilia Mararmeo. Survoje hejmen la sekvan tagon, sur soleca vojo, ni alproksimiĝis al esti atakataj de amaso da armitaj viroj, kiuj kuris malsupren de monteto, grimpante super bariloj por atingi nin. Sur la kresto de la monteto ni vidis grupon da kamionoj viciĝantaj kontraŭ la urbosilueto: unu el la tendaroj de la striko de la estroj.

La kanto de Isla Negra estis perdita ĉar ĝi neniam estis registrita, sed dum tiuj semajnoj Victor komponis unu kiun li sentis ke li devis skribi antaŭ ol estis tro malfrue, por esprimi sian kialon de kantado. Li estis trankvila dum li laboris pri ĝi, introvertita kaj retirita. Mi povis aŭdi lin kanti milde en la laborejo dum mi laboris en la domo. Tiam li venis voki min por peti min aŭskulti ĝin. Kvankam ĝi estis tre bela kanto, mia koro kuntiriĝis dum li kantis ĝin al mi. Mi sciis, ke Viktoro skribis sian testamenton.

Mi ne kantas pro amo al kantado,
aŭ ĉar mi havas bonan voĉon.
Mi kantas ĉar mia gitaro
havas kaj senton kaj racion.
Ĝi havas koron de tero
kaj flugilojn de kolombo,
ĝi estas kiel sankta akvo,
benanta ĝojon kaj malĝojon.
Mia kanto trovis celon
kiel dirus Violeta.
Laborema gitaro,
kun printempaodoro.

Mia gitaro ne estas por riĉuloj ne,
nenio tia.
Mia kanto estas de la ŝtupetaro
, kiun ni konstruas por atingi la stelojn.

Ĉar kanto havas signifon
, kiam ĝi batas en la vejnoj
de homo, kiu mortos kantante,
vere kantante sian kanton.

Mia kanto ne estas por pasema laŭdo
nek por akiri fremdan famon,
ĝi estas por ĉi tiu malvasta lando
ĝis la profundo de la tero.
Tie, kie ĉio ripozas
kaj kie ĉio komenciĝas,
kanto kiu estis kuraĝa kanto
estos por ĉiam nova.
("Manifesto")

3 septembro 1973

Hodiaŭ ni festas la trian datrevenon de la elektado de Allende, kvankam la plej grava celo de la granda marŝo, kiu estis vokita por hodiaŭ, estas defendi la registaron de Popolara Unueco kaj malhelpi ĝin renversi per militista puĉo. Ĉiuj komprenas, ke ni batalas por niaj vivoj, sed ŝajne ni ne scias per kiaj rimedoj, per kiaj armiloj. Ni scias nur, ke necesas klare pruvi, ke Popola Unueco estas granda forto kun kiu oni devas kalkuli, ke la popolo estas apud sia registaro malgraŭ ĉiuj problemoj. En la lastaj kelkaj semajnoj estis ripetaj vokoj de la CUT por eliri sur la straton por malsukcesigi teroristajn atakojn, sed hodiaŭ estas malsama.

Kiam ni forlasas la domon, ni vidas, ke eĉ en nia kvartalo, ni ne estas la solaj - multaj el la familioj, kiuj laboris en JAP, ankaŭ ekas, pakante flagojn kaj standardojn en siajn aŭtojn - sed ni estas en ĉagreno. minoritato. La aliaj domoj estas kvietaj kaj fermitaj, nur la infanoj, ludantaj kiel kutime sur la strato, observas nian foriron. Antaŭe mi vidis grupojn da konstrulaboristoj marŝi laŭ Avenuo Colón al la centro, kvar aŭ kvin mejlojn for. Ne ekzistas publika transporto pro la lokaŭto de la busposedantoj, sed la laboristoj estas deciditaj esti tie en la marŝo hodiaŭ, kaj marŝos la tutan vojon se necese.

La lasta monato estis terura, kun la daŭrigo de la striko de la kamionistoj, kiun nek la ofero de la ŝoforoj de MOPARE, riskantaj sian vivon laŭ la vojoj, nek la mobilizado de la volontula laboro – pli malĝoja, sed pli bone organizita ol antaŭe – havas povis rompi. Manĝaĵo estas malabunda, krom se oni okupiĝas pri la nigra merkato; ankaŭ parafino kaj gaso. La kuracistoj kaj dentistoj strikis nun ankaŭ, kvankam multaj kuracistoj daŭre laboras en la hospitaloj.

Iun nokton, antaŭ ĉirkaŭ du semajnoj, dum Allende parolis en tutlanda televido (Victor kaj mi spektis kune) okazis elektroŝnuro, kiu tuŝis la tutan centran zonon de Ĉilio. Dum la lumoj estingiĝis kaj la bildo de Allende flagris de la ekrano, ni sciis, ke io terura okazis, ke ĝi ne estis nur loka fiasko. Feliĉe la transistora radio funkciis kaj ni povis aŭskulti Allende vokanta por trankvilo. Kelkaj el la dekstraj radiostacioj instigis homojn al la stratoj, penante, mi supozas, kaŭzi pli da konfuzo.

La lumoj ŝaltis iom da tempo poste, sed la impreso restis, ke ĝi estis tia science planita atako, de teroristoj, kiuj havis internajn informojn pri la ŝlosilaj punktoj kie la bomboj devis esti lokitaj por kaŭzi maksimuman efikon. Ĝi povus estinti nur planita de la militistaro, aŭ kun armea konsilo.

Oni multe parolas pri civita milito, sed estas malfacile antaŭvidi kiel ĝi okazos. Mi estis implikita kun

la aliaj virinoj en la najbareco kiuj subtenas la registaron, provante fari eventualajn planojn por kio povus okazi. . . stoki medikamentojn, bandaĝojn, lerni unuajn helpojn, klopodi elpensi sekurajn lokojn por la infanoj, ĝenerale klopodante prepari nin por kio ajn venos.

Mi estis ege maltrankvila pri Amanda. Ĉu ŝia insulino daŭrus? Ĝi estis jam malfacile akiri. Ĉu estus sufiĉe da manĝaĵo por konservi regulan dieton, ĉu ni povus atingi kuraciston en kriz-okazo? Ĉio ŝajnis tro terura por esti reala. Se vi ĉirkaŭrigardis nian trankvilan straton, ĉio ŝajnis tute normala. La rozkoloraj ĉerizarboj floris kiel kutime en la frua printempo, estis suno kaj vento, la infanoj ludis kaj kverelis unu kun la alia, homoj trankvile iris pri siaj aferoj. Nur la fermitaj butikoj kaj la vicoj ekster la bakejo estis signo, ke ĉio ne estas en ordo... tio, kaj la fakto, ke kiam vesperiĝos, komenciĝos la 'tam-tamoj'.

Momento de la pasintaj semajnoj ekbrilas en mia menso ... Mi estas en la ĝardeno, la vintra suno varmegas sur mia dorso ... devas esti la semajnfino ĉar ni ĉiuj estas hejme. Viktoro estas en la studio - mi aŭdas lin kanti trankvile ... li ĵus ludis al mi la unuan version de 'Cuando voy al trabajo' kaj mi havas la melodion kaj la sencon de ĝi en mia kapo - 'laborante komence de rakonto, sen koni la fin'. Mi sentas la herbon sub miaj piedoj, la plantojn kaj la arbojn de la ĝardeno ĉirkaŭ mi, kun la komforto de la ĉeesto de Victor, la sono de lia gitaro, la scio ke Manuela kaj Amanda estas sekuraj, ludas proksime kaj baldaŭ venos por teo ... Mi havas subitan teruremon kvazaŭ la tempo frostiĝus por momento ... sento ke nur pro ĝia normaleco, mi memoros ĉi tiun momenton por la resto de mia vivo.

Sed nun ni estas survoje al la centro, aŭ pli ĝuste al la eleganta Avenuo Providencia, kie nia kolono devas kunveni. Larĝa strato, vicita de butikoj. Ni ĝojas, kiam ni alvenas, trovi gigantan amason da homoj jam kunvenintaj. La marŝo estas tiel granda, ke estas tute neeble komenci juĝi nombrojn; oni povas vidi nek komencon nek finon de tiu ĉi kolono, kiu etendas la tutan larĝon de la avenuo. Ni devas marŝi dudek, tridek laŭflanke... kaj ĉi tio estas nur unu el kvar tiaj kolumnoj. Tia estas la sento de disciplino kaj organizo, ke ni sentas nin kiel granda armeo de viroj, virinoj kaj infanoj kunvenantaj, sed ne ekzistas armiloj, nur manpentritaj standardoj, kiuj ĉiuj deklaras, ke iliaj portantoj estas kontraŭ faŝismo kaj terorismo kaj pretaj defendi sian registaro. La humoro, tamen, estas malgaja. Ne povas esti festo. Estas sufiĉe timige marŝi inter tiuj altaj konstruaĵoj sciante, ke ili estas plenaj de malamikoj. Tamen, kiam estas nia vico marŝi preter la nun malplena ĉefsidejo de Patria y Libertad, muĝo de triumfa spitemo ŝprucas el la homamaso.

Hodiaŭ ĉiuj eliris, eĉ tiuj, kiuj kutime ne ĝenas veni marŝe. Ni estas ĉirkaŭitaj de amikoj, kvankam Inti-Illimani ankoraŭ estas en Eŭropo kaj ankaŭ la origina Quilapayún. Sed la aliaj Quilapayún-grupoj estas ĉi tie same kiel la tuta Peña kun sia propra standardo; ni vidas kelkajn teatrajn amikojn unuafoje dum monatoj. Kiam Amanda laciĝas, unu el ili donas al ŝi ŝtopilon... estas dancistoj, pentristoj, poetoj, aktoroj, dramistoj, nur en nia malgranda sekcio de la matĉo. Ne vere temas pri marŝado, sed pri mikrado, kelkajn paŝojn ĉiujn kelkajn minutojn, tia estas la premado kaj la malfacileco antaŭeniri al la centro... Estas granda ĝojo, kiam, de malproksime, ni vidas la kolumno de la sudo de Santiago verŝante en la Alameda ortangle al ni,

Viktoro estas multe antaŭ ni. Li estis ŝnurigita por helpi porti la standardon malantaŭ kiu ni marŝas, "Trabajadores de la Cultura en contra el Fascismo". Estas simbolo, ke li ne marŝas kun ni, lia familio, hodiaŭ. Kvankam li amas nin tiom, eble pli, ol iam, li transloĝiĝis de apud ni sur alian ebenon, malproksime de la komforta hejmeco, kiun li mem ĉiam tiom taksis. Mi komprenas tion kaj mi komprenas, ke li ne havas elekton. Li pretas sin alfronti la faŝismon, esperante preni sian lokon en movado de rezisto kontraŭ ĝi, ĉu en malferma lukto ĉu en kaŝado.

Fari alie estus perfidi ĉiujn valorojn laŭ kiuj li vivas, inkluzive de paco kaj amo. Li malamas perforton

tiom multe kiel iam, sed estas balaita de la kurso de la eventoj kaj de la forto de siaj propraj konvinkoj esti preta batali, per kia ajn rimedo je lia dispono ... Mi scias, ke li estas maltrankvila pri nia sekureco, kvankam li provas ne tro maltrankviligi min. Mi estis surprizita de lia entuziasmo, kiam mi diris al li, ke mi ricevis viziton de liphara angla sinjoro, kiu aspektis kvazaŭ membro de la Landa Klubo - unu el la lokaj britaj loĝantoj, kontrolanta sian gregon en kazo de kriz-okazo, kun instrukcioj pri kio fari en kazo de krizo ... ili scias ke io malbona estas okazonta.

Dum ni eliras, finfine, en la Placon de la Konstitucio, jam estas tute mallume. Iom post iom ni antaŭeniras ĝis estas nia vico preterpasi la longan kajon kie Allende sidas kun ĉiuj gvidantoj de Popolara Unueco ... ili certe estis ĉi tie de horoj jam li aspektas laca ... unu post la alia ni rekonas kaj salutu ilin, kvankam ni rimarkas, ke la novaj Ĉefkomandantoj de la Armitaj Fortoj, Merino, Leigh kaj Pinochet, ne estas inter ili.

Ĉiuj krias 'Allende, Allende, el pueblo te defiende!' kaj 'El pueblo unido jamás será vencido!' Ni sentas la grandan potencon de tiu tuta amaso da homoj kaj pensas, ke estos neeble mortigi nin ĉiujn... pli ol miliono da ni salutis Allende tiutage.

Finfine ni atingas Victor, kiu atendas nin kiam ni preterpasas la kajon. Li prenas Amanda en siaj brakoj por ke ŝi povu vidi kaj ni staras tie por momento rigardante la homojn pasantajn antaŭ la Moneda Palaco ... la samajn homojn kiujn ni vidis festi en la stratoj en 1970 ... sed kian multon oni atingis ekde tiam, malgraŭ ĉiuj malfacilaĵoj. Nun estas pli malgaja, pli malgaja, sed same decidita humoro.

La granda marŝo de la 3-a de septembro 1973 montriĝis por la popola adiaŭo al Salvador Allende.

Pri la sekva semajno mi povas memori malmulte, krom la lukto por daŭrigi, labori, doni klasojn en atmosfero de kreskanta streĉiĝo, la senton de terura minaco pendanta super ni por kiu ni estis tute nepreparitaj, precipe ĉar ĝi neniam ŝajnis klare, kian formon alprenus la danĝero.

Ĉu ni atendis ian signalon por evakui la infanojn el la hejmoj de popularaj subtenantoj de Unueco? Hejmoj kiuj estus en danĝero en kazo de interna milito? Nia kvartalo ne estis facile elirebla, limigita de la kordilero oriente kaj la Kanalo San Carlos okcidente. La malmultaj vojoj de fuĝo povus esti facile fortranĉitaj.

Iun nokton, kiam mi deĵoris en JAP, en la butikoj de Alberto, helpante disdoni rizon kaj teon al vico da homoj, mi aŭdis la novaĵon, ke la kristanaj demokratoj kuniĝas kun la ultradekstra en la Kongreso por deklari la registaron de Allende kontraŭleĝa. , kvankam ili ne havis la necesan dutrionan plimulton por akuzi lin. Ĉi tio malfermis la vojon por ke la Armitaj Fortoj agu. Estis timiga novaĵo – Popola Unueco estis tute izolita.

Oni parolis pri plebiscito; Allende estis enŝlosita en sia domo en Tomas Moro, nur kelkajn blokojn for, provante akiri interkonsenton en sia Kabineto pri ĉu akcepti la ideon, aŭ ne, ŝajnis esti neniu firma politiko antaŭ krizo ... Onidiro diris ke militista puĉo okazus antaŭ Fiestas Patrias la 18an de septembro, ĉar kun tiom da subfosa movado ene de la Armitaj Fortoj ŝajnis neeble ke la Prezidanto revizius la tradician armean paradon.

Mi provis diskuti la situacion kun Viktoro, por demandi lin, kia estas la solvo. Mi demandis lin, 'Sed kiel ni povas defendi nin, se ni havas la Armitajn Fortojn kontraŭ ni?' Li nur malĝoje ridetis al mi kaj diris, 'Mi pensas, ke tio estas la kerno de la problemo.' Enlanda milito implicis konfrontiĝon inter du flankoj, sed el kio konsistis tiuj du flankoj? Ĉi tiuj demandoj ĉirkaŭiris en mia kapo, sed nek Viktoro,

nek iu ajn, kiun mi konis, ŝajnis havi la respondon.

Lunde la 10-an de septembro mi iris labori kiel kutime al la Fakultato en la centro. Estis politika devo daŭre labori normale kaj mi sciis ke la studentoj estos tie, kvankam malbelaj okazaĵoj okazis ĉiutage ĉirkaŭ ni. Tiumatene, krom preni miajn kutimajn klasojn, mi direktis seminarion pri movado por instruistoj laborantaj en la teatra lernejo. Viktoro demetis min ĉe la laboro kaj daŭrigis orienten al la Teknika Universitato kie li devis fari radioprogramon. Li estis feliĉa, ĉar li prenis ĵus registritan sonbendon por esti ludita por la unua fojo. Estis kanto, kiun li faris laŭ peto de la sindikato de la konstrulaboristoj, ia sindikata himno. Li estis maltrankvila, ke ili aŭdu ĝin kaj diru al li, ĉu ili aprobis.

Poste, posttagmeze, Viktoro revenis por venigi min. Mi ankoraŭ ne finis laboron, do li supreniris por paroli kun Quena dum mi pritraktis tion, kio estos mia lasta klaso en Ĉilio, kun grupo de junuloj kaj perkutisto. Mi memoras, ke ĝi estis bona klaso.

Tuj kiam mi povis foriri, mi rapidis supren por trovi Viktoron instalitan en la oficejo de la Baletisto kun taso da teo. Sinjorino Marta, kiu purigis la plankojn kaj preparis teon en malgranda truo, kiun ŝi transformis en kutiman kuirejon, prizorgis lin. Kiam ajn li venis, ŝi insistis plenigi lin per manĝaĵo kaj trinkaĵo kiel maniero montri sian respekton kaj amon. Viktoro tiris min al si kaj sidigis min sur lia genuo. Mi ankoraŭ povas vidi lian teneran rideton dum li rigardis min kaj, por la unua fojo en jaroj, nomis min 'mi gringuita'. Mi povas nur pensi, ke lia subkonscio ĝojis, ke mi havas protekton de brita pasporto.

Ni adiaŭis Quena kaj dankon al Marta kaj iris hejmen. Estis sufiĉe trankvile dum ni veturis supren al la montoj, sed la vesperaj ĵurnaloj havis okulfrapajn titolojn, kiuj anoncis, ke la pilotoj de la Nacia Aviadkompanio (LAN) portis ĉiujn aviadilojn al la aerarmea bazo de El Bosque "por sekura konservado" dum la striko estis komencita. Sonis kvazaŭ la sceno estis fiksita.

La Puĉo

11 septembro 1973

Mi vekigis frue kiel kutime. Viktoro ankoraŭ dormas, do mi trankvile ellitiĝas kaj vekas Manuelan, kiu devas frue veni al lernejo. Mi malsupreniras por surmeti la kaldrono kaj kelkajn minutojn poste aperas Monica, frotante la okulojn kaj oscedante. Ĉio estas normala, ene de la nenormaleco, en kiu ni vivas. Estas malvarma, gaja, nuba mateno.

Ni matenmanĝas, Manuela kaj mi, kaj ekiras al la lernejo. Ĝi ne estas malproksime per aŭto, sed malfacile atingebla per publika transporto eĉ se ekzistis. Feliĉe ni ankoraŭ havas iom da benzino. Ni evidente estas la solaj homoj, kiuj moviĝas. Ĉiuj aliaj ŝajnas esti decidinta resti en la lito, krom kompreneble la servistinoj, kiuj ellitiĝas frue kaj iras al vico por pano ĉe la bakejo ĉe la angulo. Monica revenis kun la novaĵo, ke la aŭto de Allende jam kuregis laŭ Avenuo Colón akompanata de sia kutima eskorto, multe pli frue ol kutime. Homoj en la panvico kaj en la gazetkiosko diris, ke io okazas.

Manuel de Salas estas plena de studentoj. Ne estas signo de la striko ĉi tie. Nur eta procento de familioj ne estas subtenantoj de Populara Unueco. Survoje hejmen mi ŝaltas la aŭtoradion kaj venas la novaĵo, ke Valparaiso estas fermita kaj ke okazas nekutimaj trupmovo. La sindikatoj alvokas, ke ĉiuj laboristoj kunvenu en siaj laborlokoj ĉar tio estas krizo, ruĝa alarmo.

Mi rapidas hejmen por diri al Viktoro. Li jam leviĝas kiam mi alvenas kaj ludas per la transistora radio provante akiri Magallanes aŭ unu el la aliaj radiostacioj kiuj subtenas Popularan Unuecon. 'Ĉi tio ŝajnas esti,' ni diras unu al la alia, 'ĝi vere komenciĝis.'

Victor devis tiun matenon kanti en la Teknika Universitato, ĉe la malfermo de speciala ekspozicio pri la hororoj de interna milito kaj faŝismo kie Allende tuj parolos. — Nu, tio ne okazos, — mi diris. — Ne, sed mi opinias, ke mi tamen devus iri. Dum vi iros venigi Manue el la lernejo — ĉar estas pli bone, ke vi ĉiuj estas hejme kune — mi faros kelkajn telefonvokojn por provi ekscii, kio okazas.'

Dum mi denove veturis el la korto, niaj najbaroj komencis kolektiĝi. Ili parolis laŭte kaj ekscitite, jam komencante festi. Mi preterpasis ilin sen rigardi ilin, sed retrorigardante en la spegulon, mi vidis unu el la "sinjorinoj" kaŭriĝi kaj fari la plej obscenan geston en ĉilia signolingvo al mia retiriĝanta dorso.

Reen en la lernejo, mi trovis, ke instrukcioj estis donitaj por la pli junaj studentoj iri hejmen, dum la instruistoj kaj pli maljunaj studentoj devis resti malantaŭe. Mi kolektis Manue kaj, survoje hejmen, kvankam la ricevo estis malbona, ni aŭdis Allende en la radio. Estis trankviligite aŭdi lian voĉon el la Moneda Palaco... sed ĝi sonis preskaŭ kiel adiaŭa parolado.

Mi trovis Victor en la studio aŭskultanta la radion kaj kune ni aŭdis la konfuzon kiam preskaŭ ĉiuj Popular Unity-stacioj eksplodis kiam iliaj antenoj estis bombitaj aŭ ili estis transprenitaj fare de la militistaro, kaj milita muziko anstataŭigis la voĉon de Allende ...

— Jen la lasta fojo, kiam mi povos paroli kun vi... Mi ne demisios... Mi repagos per mia vivo la lojalecon de la homoj... Mi diras al vi: Mi estas certa, ke la semoj ni semis en la konsciencon de miloj kaj miloj da ĉilianoj ne povas esti tute elradikigitaj ... nek krimo nek forto estas sufiĉe fortaj por reteni la procezon de socia ŝanĝo. Historio apartenas al ni, ĉar ĝi estas farita de la homoj...

Ĝi estis la parolado de heroa viro, kiu sciis, ke li estas mortonta sed en tiu momento ni aŭdis ĝin nur en slipoj. Viktoro estis vokita al la telefono en la mezo... Mi apenaŭ eltenis aŭskulti ĝin.

Viktoro atendis, ke mi revenos por eliri. Li decidis, ke li devas iri al sia laborloko, la Teknika Universitato, obeante la instrukciojn de la CUT. Silente li verŝis nian lastan benzinujon, rezervitan por tiaspecaj krizoj, en la aŭton kaj dum li faris tion, mi vidis unu el niaj najbaroj, piloto de la Nacia Aviadkompanio, rigardi super la balkono de sia domo kaj krii ion mokan. Viktoro, kiu respondis ridetante.

Estis neeble diri adiaŭ ĝuste. Se ni farus tion, mi estus teninta lin kaj neniam lasu lin foriri, do ni estis hazardaj. — Mamita, mi revenos kiel eble plej baldaŭ ... vi scias, ke mi devas 90 ... nur estu trankvila.' 'Ĉao,' . . . kaj kiam mi denove rigardis, Viktoro estis foririnta.

Aŭskultante la radion, inter unu militista marŝo kaj alia, mi aŭdis la anoncojn. 'Bando Numero Uno ... Bando Numero Dos' . . . armeaj ordoj sciigantaj ke Allende ricevis ultimaton por kapitulaci fare de la komandantoj de la Armitaj Fortoj gviditaj fare de generalo Augusto Pinochet ... ke se li se li ne kapitulacos antaŭ tagmezo la Moneda Palaco estus bombita.

Monica preparis la tagmanĝon, kaj Amanda kaj Carola ludis en la ĝardeno, kiam subite aŭdiĝis la tondro kaj ĝemado de plonĝa jetaviadilo kaj poste grandega eksplodo. Estis kvazaŭ esti denove en la milito... Mi elkuris por endomen enkonduki la infanojn, fermis la lignajn ŝturojn kaj konvinkis ilin, ke ĉio estas ludo. Sed la jetoj daŭre plonĝis kaj ŝajnis, ke la raketoj, kiujn ili pafis, falas sur la loĝantaron

tuj super ni al la montoj. Mi pensas, ke estis en ĉi tiu momento, ke iuj iluzioj, kiujn mi eble havis, mortis en mi... se ĉi tio estus kontraŭ kio ni kontraŭstaris, kia espero povus esti?

Poste venis la helikopteroj, malalte super la arbopintoj de la ĝardeno. De la balkono de nia dormoĉambro mi vidis ilin, ŝvebantajn kiel sinistraj insektoj, rasti la domon de Allende per maŝinpafado. Alte supre, direkte al la kordilero, alia aviadilo rondiris. Ni povis aŭdi la altan ĝemadon de ĝia motoro dum horoj kaj horoj — la kontrolaviadilo, eble?

Baldaŭ poste, la telefono sonoras. Mi rapidas por respondi ĝin kaj aŭdas la voĉon de Viktoro: "Mamita, kiel vi fartas? Mi ne povis atingi la telefonon antaŭe... Mi estas ĉi tie en la Teknika Universitato... Vi scias, kio okazas, ĉu ne?" Mi rakontas al li pri la plonĝbombistoj, sed ke ni ĉiuj fartas bone. "Kiam vi revenos hejmen?" "Mi sonoros al vi poste... la telefono estas bezonata nun... chao."

Tiam estas nenio farenda ol aŭskulti la radion, la militajn deklarojn inter unu marŝo kaj alia. La najbaroj estas ekstere en la korto, ekscitite parolas, iuj staras sur siaj balkonoj por pli bone vidi la atakon kontraŭ la domo de Allende... ili elportas la trinkaĵojn... unu domo eĉ estingis flagon.

Ni aŭskultas la novaĵojn pri la Moneda Palaco bombardita kaj fajrodetruta ... ni scivolas ĉu Allende plu vivis ... ekzistas neniu anonco pri tio. Elirmalpermeso estas trudita. Quena sonorigas por scii kiel ni fartas kaj mi diras al ŝi, ke Victor ne estas ĉi tie, ke li iris al la universitato. — Ho, mia Dio! ŝi ekkrias kaj sonoregas.

Ni devas supozi nun, ke ĉiuj telefonoj estas frapetitaj, sed Viktoro sonoras ĉirkaŭ la kvara kaj duono. — Mi devas resti ĉi tie... estos malfacile reveni pro la elirmalpermeso. Mi venos hejmen unue matene, kiam la elirmalpermeso estos nuligita... Mamita, mi amas vin.'

"Ankaŭ mi amas vin" sed mi sufokiĝas dum mi diras ĝin kaj li jam pendigis.

Mi ja enlitiĝis tiun nokton, sed kompreneble mi ne povis dormi. Ĉirkaŭ la ĉirkaŭaĵo en la mallumo oni povis aŭdi subitajn eksplodojn de interpafado. Mi atendis la matenon scivolante, ĉu Viktoro malvarmas, ĉu li povas dormi, kie ajn li estas, dezirante ke li kunportis almenaŭ jakon, scivolante ĉu, ĉar la elirmalpermeso estis subite prokrastita ĝis pli malfrue vespere, eble li estis forlasis la universitaton kaj iris al ies domo apude.

Estis malfrue la sekvan matenon antaŭ ol la elirmalpermeso estis nuligita kaj la servistinoj eliris por aĉeti panon ĉe la angulbutiko. Sed hodiaŭ la vico estis regata de soldatoj, kiuj frapis homojn per siaj pafiloj kaj minacis ilin, mi sopiris, ke Viktoro venu hejmen, por aŭdi la zumon de la aŭto dum ĝi supreniris sub la glizo. Mi kalkulis kiom da tempo necesas al li por fari la vojaĝon de la universitato... Dum mi atendis, mi konstatis, ke ne estas mono en la domo, do mi ekiris promeni duon da blokoj al la butiko apartenanta al Alberto kiu ĉiam kunlaboris kun la JAP kaj eble povus ŝanĝi ĉekon por mi. Sur mia vojo, du kamionoj zomis preter mi. Ili estis plenplenaj de civiluloj armitaj per fusiloj kaj maŝinpafiloj. Mi konstatis, ke ili estas niaj lokaj faŝistoj elirantaj el siaj truoj en la lumon de la tago.

Alberto estis tre timigita, kaj kun racio. En la antaŭaj semajnoj

li jam havis kelkajn bombojn eksplodigitajn ekster lia butiko. Sed li estis sufiĉe bona por ŝanĝi ĉekon por mi kaj demandis pri Viktoro. Mi rapidis hejmen, kaj survoje, renkontis amikon, la edzinon de unu el la membroj de Inti-Illimani, kiu loĝis proksime. Ŝi ankaŭ estis en ŝoko, kaj tute sola, ĉar Inti estis en Eŭropo. Laŭ reciproka konsento ŝi venis hejmen kun mi kaj ne foriris ĝis kelkaj tagoj poste. Ŝi estis

malsana la antaŭan tagon kaj ne iris al la registara departemento kie ŝi laboris. Nun ŝi estis en agonio, pensante pri tio, kio eble okazis tie kaj kiel fartis ŝiaj kolegoj.

Kune nun ni atendis, sed Viktoro ne venis. Algluita al la televido, kvankam proksime al vomado kun tio, kion mi vidis, vidante la vizaĝojn de la Generaloj, parolante pri 'elradikigo de la kancero de marksismo' el la lando; aŭdante la oficialan anoncon ke Allende estis morta; vidante la filmon de la ruinoj de la Moneda Palaco kaj de la hejmo de Allende, senfine ripetita, kun pafoj de lia dormoĉambro, lia banĉambro - aŭ kio restis el ili - kun 'arsenalo de armiloj' kiu ŝajnis patose malgranda konsiderante ke liaj detektivoj havis protekti lin kontraŭ terorismaj atakoj. Nur malfrue en la posttagmezo mi aŭdis, ke la Teknika Universitato estis reduktita - kaptita - ke tankoj eniris la universitatan deĵoron matene kaj ke granda nombro da 'ekstremistoj' estis arestitaj.

Mia savŝnuro, kvankam dubinda ĉar ĝi havis orelojn, estis la telefono. Mi sciis, ke Quena klopodas ekscii, kio okazis al Victor. Ŝi pli bone ol mi povus provi ekscii diskrete. Mi timis agi, timis identigi Victor antaŭ la militaj aŭtoritatoj. Mi ne volis atentigi lin ... eble ĉiukaze li sukcesis eliri el la universitato antaŭ ol ĝi estis atakita ... tio estis mia espero.

Pasis merkreda nokto, alia malvarma nokto, tre malvarma por septembro. La lito estis granda kaj malplena kaj estis angora vakuo ĉe mia flanko. Mi dormis trankvile kaj revis pri la tuŝo de Viktoro, liaj varmaj membroj kunplektitaj kun la miaj. Mi vekigis al malplena mallumo kaj en agonio de timo por li... Mi rememoris liajn koŝmarojn.

La sekvan matenon, ankoraŭ neniuj novaĵoj. Mi provis telefoni al malsamaj homoj, kiuj eble scias, kio okazis en la Teknika Universitato. Neniu estis certa pri io ajn... tiam Quena denove... ŝi eksciis, ke la arestitoj de la UTE estis kondukitaj al la Estadio Cílio, la granda boksejo kie Victor tiom ofte kantis kaj kie

okazis la Kantfestivaloj . . Ŝi ne estis certa, ĉu Viktoro estis inter ili; la virinoj, la plej multaj el ili, estis liberigitaj kaj donis al ŝi la novaĵon... nur ili ne estis absolute certaj, ke Viktoro estis arestita kun la ceteraj ĉar ili estis apartigitaj de la viroj.

Posttagmeze sonoris la telefono. Koro saltante, mi kuris por respondi ĝin. Nekonata voĉo, tre nervoza, petis Compañera Joan... 'Jes, jes', tiam estis mesaĝo por mi: 'Kompanino, vi ne konas min, sed mi havas por vi mesaĝon de via edzo. Mi ĵus estis liberigita el la Estadio Cílio ... Venkinto estas tie . . . li petis min diri al vi, ke vi estu trankvila kaj restu en la domo kun la infanoj ... ke li lasis la aŭton ekster la Teknika Universitato en la parkejo, se eble, iu povas alporti ĝin por vi ... li faras 'ne pensu, ke li estos liberigita el la stadiono.'

— Sed kompano, dankon, ke vi vokis min, sed kion li volis diri per tio?

— Tion li diris al mi, ke mi diru al vi. Bonŝancon, kunulo!" kaj li pendigis.

Kiam Quena sonoris kelkajn minutojn poste, mi donis al ŝi la novaĵon. Ŝi komencis fari ĉion, kion ŝi povis por ekscii pli, por ekscii, kia estus la plej bona maniero provi eligi Viktoron. Ŝi eĉ iris por vidi kardinalon Silva Henriquez, petante lin interveni. Kio senmovigis min estis la timo identigi Victor, se ili ne jam faris tion, liajn proprajn instrukciojn al mi, kiujn mi supozis, ke estis la plej bona, kaj mia blinda fido al la povo kaj organizo de la Komunista Partio kiu, mi pensis, , konas la plej bonan manieron savi homojn kiel Victor.

Eĉ nun, en ĉi tiu etapo, mi ne havis realan ideon pri la hororoj kiuj okazis. Ni estis senigitaj je novaĵoj kaj informoj, kvankam onidiroj estis abundaj. Respondeca politika gvidanto telefonis al mi por diri al mi, ke generalo Prats antaŭeniras de la nordo kun armeo... ĉi tio devas esti la komenco de la interna milito pri kiu ni estis avertitaj. (Nur poste ni eksciis, ke generalo Prats estis malliberigita kaj ke, dum la nokto de la 10-a de septembro, eĉ antaŭ ol la puĉo vere komenciĝis, okazis elpurigo de ĉiuj oficiroj suspektitaj je subteno de la registaro de Allende.)

Dum la mallonga tempo la elirmalpermeso estis ĉesigita vendrede, mi decidis fari la vojaĝon tra Santiago por alporti la aŭton. Mi pensis, ke ni devus havi ĝin, se necesus foriri hejmen rapide. Estis mia unua ekskurso ekster nia kvartalo kaj en la tagmeza suno ĉio aspektis nenature normala: la aŭtobusoj denove funkciis, estis manĝaĵo en la butikoj. La nura anomalio estis la nombro da soldatoj en la stratoj, ĉe ĉiu veno, sed estis multe da homoj ĉirkaŭe, marŝante haste, la vizaĝoj malplenaj de esprimo. Dum la buso iris malrapide laŭ la Alameda, ni preterpasis la Palacon Moneda aŭ pli ĝuste la ŝelon de ĝi, ŝnurigita de la placo. Multaj homoj preterpasis tien kaj malsupren antaŭ ĝi, mi supozas kun scivolemo vidi la rezultojn de la bombado kaj la fajro, sed neniu montris ajnajn sentojn entute,

La Centra Stacio kaj la budoj ekstere estis same okupataj kiel iam. Mi elbusiĝis kaj hezitis ĉe la angulo de la flanko vojo kondukanta al la Estadio Ĉilio. Mi staris rigardante la amason da homoj ekstere, la gardistoj kun siaj maŝinpaŝiloj pretaj. Estis neeble alproksimiĝi al ĝi, sed ĉiuokaze, kion mi povus fari? Mi piediris la kelkajn blokojn al la Teknika Universitato ... la kampuso kaj la nova moderna konstruaĵo estis strange senhomaj ...

Kaj tiam mi konstatas, ke la grandaj vitraj fenestroj kaj pordoj estas ĉiuj rompigitaj, la fasado de la konstruaĵo difektita kaj kuglo-cikatra. La parkejo antaŭ, kutime plena ĝis superflua, estas malplena escepte de nia aŭtomobilo aspektanta soleca meze de ĝi. Devas esti militaj gardistoj, sed mi ilin ne rimarkas. Mi vidas nur maljunulon sidantan sur muro iom for. Mi metas unu piedon antaŭ la alian ĝis mi atingas la aŭton, palpante por miaj ŝlosiloj, kaj mi trovas, ke mi paŝas en sangoflako, kiu tralikiĝas el sub la aŭto... ke kie devus esti fenestro tie. estas nenio ... la aŭto estas plena de rompita vitro. Mi pensas, 'Ĉi tio ne povas esti nia' kaj komencas provi la ŝlosilojn por vidi ĉu ili taŭgas. Tiam mi vidas, ke la maljunulo marŝas al mi. 'Kiu vi estas?' li krias al mi. 'Ĉi tio estas mia aŭto,' Mi balbutas al li. — Ĉi tio estas la aŭto de mia edzo. Li lasis ĝin ĉi tie.' — Do estas en ordo, — diras la maljunulo. — Mi prizorgis ĝin por Don Viktoro. Rigardu, mi trovis lian identigilon sur la tero. Prefere vi havu ĝin,' kaj li transdonas ĝin al mi.

Sed de kie venis la tuta sango, kies sango ĝi estas? Mi petas.

Ho, mi atendas ke iu tranĉis ŝteliston, kiu provis ŝteli ĝin. Multe da sango estas verŝita ĉi tie lastatempe. Prefere vi iru kiel eble plej rapide. Ĝi ne estas sekura.' Kaj li helpas min purigi la rompitan vitron de la aŭtseĝoj, por ke mi povu veturi ĝin kaj vidu min survoje.

Tio estis vendredo. Mi ne scias kiel mi trapasis sabaton. Homoj telefonis al mi. Mi telefonis al homoj. Marta venis viziti min. Anĝelo estis arestita kaj prenita al la Nacia Stadiono. Malbonaj novaĵoj pri aliaj amikoj venis al mi. La ĉefoj de Populara Unueco estis ĉiuj detenitaj aŭ kaŝitaj, estante ĉasitaj kiel krimuloj. Aliaj amikoj malaperis.

Dum mi kuŝiĝis sur la lito sabate nokte - mi ne povas diri, ke mi dormu rigardante la plafonon tra la longaj horoj de la nokto, alispeca malvarma senespero komencis trapenetri min. Subite, kun mia koro batanta, mi ekvidis abrupte. Viktoro ne estis tie.

Tuj kiam lumiĝis, mi iris al la vestoŝranko kaj komencis elpreni vestaĵojn, kiujn mi ne uzis dum aĝoj... respektindaj, vestaĵoj de Marks & Spencer, kiuj aspektigus min kiel fremdulo. Mi surmetis mian hararon, surmetis malhelajn okulvitrojn kaj provis ŝtali min por iri al la Brita Ambasadado por peti ilin helpi Victor. Estis tro frue, kompreneble. Mi devis atendi la finon de la elirmalpermeso. Ĉar estis dimanĉo, mi devis trovi la loĝejon de la Ambasadado prefere ol iri al la Ambasadado mem en la centro. Ĝi estis unu el tiuj grandaj domegoj de la urboparto kun altaj ferpordegoj kaj balustrado, fermita kaj kun polica gardisto ekstere. Neniu signo de vivo. Mi sonorigis kaj atendis ĝis unu el la servistoj elvenis. — Mi estas brita subjekto. Mi bezonas helpon.'

Mi pensis, ke li malfermos la pordegon, sed ne. Li diris al mi, ke mi atendu. Mi atendis. La polico ekstere rigardis min. Mi demandis min, ĉu mi aspektas sufiĉe brita. Tiam la ĉefa pordo de la domego malfermiĝis kaj tre evidente brita junulo alproksimiĝis al la pordegoj. — Ho, pardonu pri ĉiuj ĉi manteloj kaj ponardaĵoj. Ordoj de supre, vi scias, Kion mi povas fari por vi?

Mi diris al li en nekohera kaj balbutanta angla, kiu ne elirus ĝuste, ke mia edzo estas en la Estadio Ĉilio, ke mi timis senespere pri lia sekureco kaj ĉu ili povus helpi min. Rigardante min tra la firme ŝlositaj pordegoj, li diris: 'Ho, sed ĉu li estas brita subjekto? Vi scias, ke ni ne povas fari ion ajn, se li ne estas brita.' — Ne, li estas ĉilia, sed mi timas, ke li povas esti en speciala danĝero, ĉar li estas konata homo. Bonvolu vidi ĉu vi povas fari ion por eligi lin... se ili scias, ke la brita ambasado zorgas pri li, eble estos pli bone.'

— Nu, mi ne pensas, ke ni povas fari tre multe, sed laŭ la cirkonstancoj, eble la plej taŭga afero estus, ke nia Ŝipa Ataŝeo faru pri li demandojn ĉe la militaj aŭtoritatoj. Mi vidos, kion ni povas fari... Mi povas nenion promesi. Mi vokos al vi, se mi havas novaĵojn.'

Do mi revenis hejmen, scivolante, ĉu mi faris la ĝustan aferon, esperante, ke mi ne perfidis Viktoron. Se li forĵetis sian identkarton, tio estis ĉar li esperis, ke li ne estos rekonita. Krom se li jam mortis.

Lundo estas malplena. Mi supozas, ke mi trapasis la movojn esti viva. Laŭ milita dekreto ni devas estingi la flagojn morgaŭ, por festi la Tagon de Sendependeco de Ĉilio, Festoj Patrias.

Mardo, 18 septembro

Proksimume unu horon post kiam la elirmalpermeso estas nuligita, mi aŭdas la bruon de la pordego bruanta, kvazaŭ iu provas eniri. Ĝi ankoraŭ estas ŝlosita... Mi rigardas tra la banĉambro kaj vidas junan viron starantan ekstere. Li aspektas sendanĝera, do mi malsupreniras. Li diras al mi tre trankvile, 'Mi serĉas la kunulon de Victor Jara. Ĉu ĉi tio estas la domo? Bonvolu fidi min - mi estas amiko,' kaj li elportas sian identkarton por montri al mi. — Ĉu mi rajtas eniri por minuto? Mi bezonas paroli kun vi.' Li aspektas nervoza kaj maltrankvila. Li flustras: 'Mi estas membro de la Komunista Junularo.'

Mi malfermas la pordegon por enlasi lin kaj ni sidiĝas en la salono unu kontraŭ la alia. — Pardonu, mi devis veni trovi vin... Mi timas, ke mi devas diri al vi, ke Viktoro mortis... lia kadavro estis trovita en la kadavrodeponejo. Li estis rekonita de unu el la tieaj kompanoj laborantaj. Bonvolu, estu kuraĝa, vi devas veni kun mi por vidi ĉu ĝi estas li... ĉu li surhavis malhelbluajn kalsonojn? Vi devas veni, ĉar lia korpo jam estis tie preskaŭ kvardek ok horojn kaj krom se oni asertas, ke ili forprenos lin kaj enterigos lin en komuna tombo.

Duonhoron poste, mi trovis min veturanta kiel zombio tra la stratoj de Santiago, ĉi tiu nekonata junulo

ĉe mi. Hector, kiel li estis nomita, laboris en la urba kadavrodeponejo dum la lasta semajno, provante identigi kelkajn el la anonimaj korpoj kiuj estis enkondukitaj ĉiutage. Li estis afabla, sentema junulo kaj li multe riskis veni por trovi min. Kiel dungito, li havis specialan identkarton kaj montrante ĝin, li enkondukis min en malgrandan flankan enirejon de la kadavrodeponejo, nealloga konstruaĵo nur kelkajn metrojn de la pordegoj de la Ĝenerala Tombejo.

Eĉ en stato de ŝoko, mia korpo daŭre funkcias. Eble de ekstere mi aspektas tre normala kaj kontrolita... miaj okuloj daŭre vidas, mia nazo flari, miaj kruroj por marŝi...

Ni iras laŭ malhela trairejo kaj eliras en grandan halon. Mia nova amiko metas sian manon sur mian kubuton por trankviligi min dum mi rigardas vicojn kaj vicojn da nudaj korpoj kovrantaj la plankon, amasigitajn en amasojn en la anguloj, la plej multaj kun gapaj vundoj, kelkaj kun la manoj ankoraŭ ligitaj malantaŭ la dorso. ... estas junaj kaj maljunaj ... estas centoj da korpoj ... la plej multaj el ili aspektas kiel laborantaj homoj ... centoj da korpoj, ordigitaj, trenitaj per la piedoj kaj metitaj en unu aŭ alian amason, de la homoj kiuj laboras en la kadavrodeponejo, strangaj silentaj figuroj kun maskoj trans la vizaĝoj por protekti ilin kontraŭ la odoro de kadukiĝo. Mi staras en la centro de la ĉambro, rigardante kaj ne volante serĉi Viktoron, kaj granda ondo de kolero min atakas. Mi scias, ke nekoheraj protestbruoj venas el mia buŝo, sed tuj Hektoro reagis. — Sŝ! Vi ne devas fari ajnan signon ... alie ni havos problemojn ... nur silentu momenton. Mi iros kaj demandas kien ni iru. Mi pensas, ke ĉi tiu ne estas la ĝusta loko.'

Ni estas direktitaj supren. La kadavrodeponejo estas tiel plena ke la korpoj superfluas al ĉiu parto de la konstruaĵo, inkluzive de la administraj oficejoj. Longa pasejo, vicoj da pordoj, kaj sur la planko longa vico da korpoj, ĉi tiuj kun vestaĵoj, kelkaj el ili aspektas pli kiel studentoj, dek, dudek, tridek, kvardek, kvindek... kaj tie meze de la vico. Mi trovas Victor.

Estis Viktoro, kvankam li aspektis maldika kaj magra... Kion ili faris al vi, por ke vi tiel malŝparu en unu semajno? Liaj okuloj estis malfermitaj kaj ili ŝajnis ankoraŭ rigardi antaŭen kun intenseco kaj spitemo, malgraŭ vundo sur lia kapo kaj teruraj kontuziĝoj sur lia vango. Liaj vestaĵoj estis ŝiritaj, pantalonoj ĉirkaŭ liaj maleoloj, svetero kunmetita sub liaj akseloj, liaj bluaj kalsono pendis ĉifone ĉirkaŭ liaj koksoj kvazaŭ tranĉita de tranĉilo aŭ bajoneto ... lia brusto truita de truoj kaj gapa vundo en lia abdomeno. Liaj manoj ŝajnis pendi de liaj brakoj laŭ stranga angulo kvazaŭ liaj pojnoj estis rompigitaj ... sed ĝi estis Viktoro, mia edzo, mia amanto.

Parto de mi ankaŭ mortis en tiu momento. Mi sentis, ke tuta parto de mi mortas dum mi staris tie. Senmova kaj silenta, nekapabla moviĝi, parolu.

Li devus esti malaperinta. Nur pro tio, ke lia vizaĝo estis rekonita inter centoj da anonimaj korpoj, li ne estis entombigita en komuna tombo kaj mi neniam devus scii kio okazis al li. Mi estis dankema al la laboristo, kiu atentigis lin, al juna Hektoro - li havis nur dek naŭ jarojn - kiu decidis riski veni por trovi min, kiu serĉis kaj trovis miajn nomon kaj adreson en la registroj de Identificaciones, demandante kunlaboro de aliaj homoj en la Identeca Buroo. Ĉiuj helpis.

Nun necesis postuli la kadavron de Viktoro laŭleĝe. La sola maniero estis tuj konduki lin de la kadavrodeponejo al la tombejo kaj enterigi lin ... tio estis la regularo. Ili devigis min iri hejmen kaj alporti mian geedziĝatestilon. Do denove, ĉi-foje sola, mi devis veturi trans Santiagon, nun ornamitan per flagoj por la festado de Sendependeca Tago. Mi ankoraŭ povis diri nenion al miaj infanoj... la kadavrodeponejo ne estis loko por ili, sed miaj amikoj estis vokantaj, studentoj, dezirante scii kiel ni fartas. Unu insistis akompani min, bona amiko kiu nomis sin momio. Per stranga koincido lia nomo

estis ankaŭ Hektoro.

La paperlaboro, plenumante ĉiujn regularojn, daŭris horojn. Je la tria horo posttagmeze mi ankoraŭ atendis en la korto kondukanta al la kelo de la kadavrodeponejo, kie oni diris al mi, ke la korpo de Viktoro estos liberigita. Aliaj virinoj nun estis ĉi tie, skanante la senutilajn listojn, kiuj estis afiŝitaj ekstere, kiuj donis nur nombron, sekson, 'neniu nomon', trovitajn en tia kaj tia areo. Kaj dum mi atendis, ĉiujn kelkajn minutojn, tra la pordego de la strato venis fermita milita veturilo kun ruĝa kruco pentrita sur la flanko, veturante malsupren en la kelon, evidente por malŝarĝi alian aron da kadavroj, kaj denove eksteren por serĉi pliajn. .

Fine ĉio estis preta. Kun la ĉerko sur troleo ni estis pretaj transiri la vojon al la tombejo. Kiam ni venis al la pordego, ni renkontis militan veturilon envenantan kun pliaj kadavroj — iu devus cedi. La ŝoforo huŭlis kaj faris furiozajn gestojn kontraŭ ni sed ni staris tie silente ĝis li retirigis kaj lasis la ĉerkon de Viktoro pasi.

Verŝajne daŭris dudek minutojn aŭ duonhoron por fari la longan promenadon ĝis la fino de la tombejo, kie Viktoro estis enterigota. La troleo knaris kaj bruis sur la malebena tero.

Ni iris plu kaj plu, Hektoro, mia nova amiko, unuflanke, Hektoro, mia malnova amiko, aliflanke. Nur kiam la ĉerko de Viktoro malaperis en la niĉon, kiu estis asignita al ni, mi preskaŭ kolapsis. Sed mi estis sen sento aŭ sento, nur la penso pri Manuela kaj Amanda hejme, scivolante kio okazas, scivolante kie mi estas, vivtenis min.

La sekvan tagon, la ĵurnalo La Segunda publikigis etan alineon, kiu anoncis la morton de Viktoro kvazaŭ li forpasis trankvile en lia lito: "La entombigo estis privata, nur parencoj ĉeestis." Tiam la ordono venis al la amaskomunikilaro por ne menciigi Victor denove. Sed en la televido, iu riskis sian vivon por enmeti kelkajn taktojn de 'La plegaria' super la muzikon de usona filmo..

An Unfinished Song

Mi bezonis monatojn, eĉ jarojn, por kunmeti ion pri tio, kio okazis al Victor dum la semajno, ke por mi li "mankis". Multaj homoj eĉ ne povis paroli pri siaj spertoj, timis atesti, ne povis elteni memori. Sub tia terura premo kaj sufero homoj perdis la senton de tempo kaj eĉ pri kiu tago de la semajno okazis eventoj. Sed iom post iom, kolektante pruvojn de ĉiliaj rifuĝintoj en ekzilo, kiuj kunhavis spertojn kun Victor, estis kun li en difinitaj momentoj, mi sukcesis rekonstrui, proksimume, tion, kion li eltenis dum mi atendis lin hejme.

Kiam li atingis Plazan Italia matene de 11 septembro, Victor trovis ke la centro de Santiago estis sigelita fare de la militistaro, tiel ke li turnis suden laŭ Vicuña McKenna kaj tiam okcidenten denove laŭ Avenida Matta, tiel farante larĝan kromvojon por atingi la kampuso de la Teknika Universitato ĉe la malproksima flanko de la grandurbo. Li vidis la movadon de tankoj kaj trupoj, aŭdis la pafadon kaj eksplodojn, sed sukcesis trairi. Kiam li alvenis al la Sekcio de Komunikado, li eksciis, ke la radiostacio de la universitato estis atakita kaj forprenita de la aero tre frue tiun matenon fare de kontingento de armitaj viroj de la proksima maramea radiostacio en la Quinta Normal. Li certe alvenis preskaŭ en la tempo, kiam la Moneda Palaco estis bombardita. De la universitataj konstruaĵoj estis eble vidi la Hawker Hunter-jetojn, aŭdi la raketojn eksplodi kiam ili alteriĝis sur la Moneda Palacon kie Allende tenis kaj vidi la fumon leviĝi de la ruinoj kiam la konstruaĵo estis detruita per fajro. Baldaŭ poste,

Viktoro sukcesis ricevi sian vicon sur trolaborita telefono por diri al mi, ke li sekure alvenis kaj demandi kiel ni fartas.

Ĉirkaŭ sescent studentoj kaj instruistoj kolektiĝis en la Teknika Universitato tiun matenon. En la malferma ceremonio, prezidanto Allende devis fari gravan paroladon anoncante sian decidon okazigi nacian plebisciton por solvi per demokratiaj rimedoj la konflikton minacan la landon.

Ĉar la unuaj armeaj bandoj minacis ke homoj surstrate estas en danĝero de esti pafitaj kaj mortigitaj kaj ke elirmalpermeso estis devigota de la fruaj horoj de la posttagmezo, D-ro Enrique Kirberg, la Rektoro de la Universitato, negocis kun la militistaro por la homoj kunvenis tie por resti la tutan nokton por sia propra sekureco, ĝis la elirmalpermeso estis ĉesigita la sekvan tagon. Tio estis interkonsentita kaj ordonoj ricevis por ĉiu por resti ene de la universitatkonstruaĵoj. Estis tiam, ke Viktoro devis telefoni al mi la duan fojon. Li ne diris al mi, ke la tuta kampuso estas ĉirkaŭita de tankoj kaj trupoj.

Tra la longaj horoj de la vespero, aŭskultante la eksplodojn kaj pezan maŝinpaŝadon ĉirkaŭ la kvartalo, ili rakontas al mi, ke Viktoro provis levi la animojn de la homoj ĉirkaŭ li. Li kantis kaj igis ilin kanti kun li. Ili ne havis brakojn por defendi sin. Tiam en la stabĉambro de la malnova konstruaĵo de la Escuela de Artes y Oficios, Victor provis iom dormi.

Dum la tuta nokto la maŝinpaŝado daŭris. Kelkaj homoj kiuj provis eliri el la universitato sub kovro de mallumo estis pafitaj rekte sed nur frue la venontan matenon la atako komenciĝis serioze, kun la tankoj pafante siajn pezajn pafilojn kontraŭ la konstruaĵoj, difektante la strukturon de kelkaj, frakasante fenestrojn kaj detruante laboratoriojn, ekipaĵojn, librojn. Ekzistis neniu responda fajro ĉar ekzistis neniu pafiloj interne.

Post kiam la tankoj trafis en la universitataj policedistriktoj, la soldatoj daŭrigis gregigi ĉiujn homojn, inkluzive de la rektoro, eksteren en grandan korton normale uzitan por sporto. Uzante fusilpugnojn kaj botojn por piedbati kaj bati homojn, ili devigis ĉiujn kuŝi sur la tero, manojn sur la dorso de la kapo. Viktoro kuŝis tie kun la aliaj, eble estis dum la eliro el la konstruaĵo, ke li forigis sian identigilon kun la espero, ke li eble ne estos rekonita.

Kuŝinte tie dum pli ol unu horo, ili estis igitaj eniri unufila kaj troti, ankoraŭ kun la manoj sur la kapo, al la Estadio Ĉilio, proksimume ses blokoj for, submetitaj al insultoj, piedbatoj kaj batoj survoje. Estis kiam ili viciĝis ekster la stadiono ke Victor unue estis rekonita fare de unu el la suboficiroj. — Vi estas tiu fika kantisto, ĉu ne? kaj li trafis Victor sur la kapon, faligante lin, poste piedbatante lin en la stomakon kaj ripojn. Venkinto estis apartigita de la aliaj kiam ili eniris la konstruaĵon kaj metitaj en specialan galerion, rezervitan por "gravaj" aŭ "danĝeraj" kaptitoj. Liaj amikoj vidis lin de malproksime, memoru la larĝan rideton, kiun li fulmis al ili de trans la teruro, kiun ili atestis, malgraŭ sanga vizaĝo kaj vundo en lia kapo.

Iom post mateno, Viktoro evidente decidis provi forlasi sian izolitan pozicion kaj aliĝi al la aliaj kaptitoj. Alia atestanto, kiu atendis en la koridoro ekstere, vidis la sekvan scenon. Dum Viktoro puŝis la svingpordojn por eliri en la trairejon, li preskaŭ trafis armeoficiron kiu ŝajnis esti la vickomandanto de la Stadiono. Li estis tre okupata kriante super la mikrofono, ordonante, kriante minacojn, Li estis alta, blonda kaj sufiĉe bela kaj evidente ĝuis la rolon, kiun li ludis dum li pavadis. Kelkaj el la kaptitoj jam moknomis lin "la Princo".

Kiam Viktoro renkontis lin vizaĝ-al-vide, li donis signon de rekono kaj ridetis sarkasme. Imitante ludadon de gitaro, li ridis kaj poste rapide tiris sian fingron trans sian gorĝon. Viktoro restis trankvila

kaj faris iom da gesto responde, sed tiam la oficiro kriis: 'Kion faras ĉi tie ĉi tiu bastardo?' Li vokis la gardistojn, kiuj sekvis lin, kaj diris: 'Ne lasu lin movi de ĉi tie. Tiu ĉi estas rezervita por mi!'

Poste, Viktoro estis translokigita al la kelo, kie estas ekvido de li en trairejo, tie kie li tiom ofte prepariĝis por kanti, nun kuŝanta, sangokovrita, sur planko fluanta kun urino kaj ekskremento superfluantaj el la necesejo.

Vespere li estis alportita reen en la ĉefparton de la Stadiono por aliĝi al la aliaj kaptitoj. Li apenaŭ povis marŝi, lia kapo kaj lia vizaĝo estis sangaj kaj kontuzitaj, unu el liaj ripoj ŝajnis esti rompita kaj li doloris kie li estis piedbatita en la stomako. Liaj amikoj viŝis lian vizaĝon kaj provis igi lin pli komforta. Unu el ili havis malgrandan kruĉon da marmelado kaj kelkajn biskvitojn. Ili dividis la manĝaĵon inter tri aŭ kvar el ili, trempante siajn fingrojn en la konfitaĵo unu post la alia kaj lekante ĉiun spuron de ĝi.

La venontan tagon, vendredon 14 septembron, la kaptitoj estis dividitaj en grupojn de proksimume ducent, pretaj esti transdonitaj al la Nacia Stadiono. Ĝuste tiam Viktoro, iomete resaniĝinta, demandis al siaj amikoj ĉu iu havas kraĵonon kaj paperon kaj komencis verki sian lastan poemon. Kelkaj el la plej malbonaj hororoj de la militista puĉo okazis en la Estadio Ĉilio en tiuj unuaj tagoj antaŭ ol ĝi estis vizitata fare de la Ruĝa Kruco, Amnestio Internacia aŭ ajna reprezentanto de eksterlanda ambasado. (Malgraŭ juraj procesoj kaj enketoj de advokatoj, mi neniam povis malkovri la nomojn de la oficiroj kiuj estis en komando de la Estadio Ĉilio.)

Miloj da kaptitoj estis tenitaj dum tagoj, kun preskaŭ neniuj manĝaĵoj aŭ akvo; brilaj spotlumoj estis enfokusigitaj al ili konstante tiel ke ili perdis ĉian senton de tempo kaj eĉ de tago kaj nokto; mitraloj estis starigitaj tute ĉirkaŭ la Stadiono kaj estis pafitaj intermite aŭ ĉe la plafono aŭ super la kapoj de la kaptitoj; per laŭtparoliloj oni bruegis ordonojn kaj minacojn; la komandanta oficiro estis korpulenta viro kaj nur lia silueto videblis, ĉar li avertis, ke la maŝinpafiloj estis moknomitaj 'Hitler-segiloj' ĉar ili povis distranĉi viron en duono ... kaj farus tion laŭbezone. Kaptitoj estis vokataj unu post la alia, igitaj moviĝi de unu parto de la Stadiono al alia. Estis neeble ripozi. Homoj estis senkompate batataj per vipoj kaj fusiloj. Unu viro, kiu ne plu eltenis ĝin, ĵetis sin trans la balkonon kaj plonĝis al sia morto inter la malsupre kaptitoj. Aliaj havis atakojn de frenezo kaj estis mortpafitaj en plena vido de ĉiuj.

Dum Victor skribaĉis, li provis registri, por ke la mondo sciu, ion de la hororo kiu estis ellasita en Ĉilio. Li povis nur atesti pri sia "eta angulo de la urbo", kie kvin mil homoj estis malliberigitaj, povis nur imagi, kio devas okazi en la cetera lando. Li certe konstatis la monstran amplekson de la milita operacio, la precizecon kun kiu ĝi estis preparita.

En tiuj lastaj horoj de lia vivo, profundaj radikoj de lia kampana infanaĝo igis lin vidi la militistojn kiel "akuŝistinojn", kies alveno estis la signalo por kriegoj kaj kio ŝajnis al li, kiel infano, neeltenebla sufero. Nun tiuj vizioj konfuziĝis kun la torturo kaj la sadisma rideto de la Princo. Sed eĉ tiam, Victor ankoraŭ havis esperon por la estonteco, konfidon ke homoj estas pli fortaj, finfine, ol bomboj kaj maŝinpafiloj. kaj kiam li venis al la lastaj versoj, por kiuj li jam havis muzikon en si - 'Kiel malfacile estas kanti, kiam mi devas kanti de teruro . . .' — li estis interrompita. Grupo da gardistoj venis venigi lin, por apartigi lin de tiuj, kiuj estis translokotaj al la Nacia Stadiono. Li rapide transdonis la paperpeceton al kunulo, kiu sidis apud li, kiu siavice kaŝis ĝin en sia ŝtrumpeto dum oni forportis lin. Liaj amikoj provis ke ĉiu el ili lernu la poemon parkere kiel ĝi estis skribita, por kunporti ĝin el la Stadiono. Ili neniam plu vidis Victor.

Malgraŭ la fakto ke grandaj nombroj estis translokigitaj al aliaj kaptitejoj, la Estadio Ĉilio restis

plena ĉar pli kaj pli da kaptitoj konstante alvenis, kaj viroj kaj virinoj. Mi havas du pliajn ekvidojn de Viktoro en la Stadiono, du pliajn atestojn... mesaĝon por mi eldonita de iu, kiu estis proksime de li dum kelkaj horoj, malsupren en la vestĉambroj, konvertitaj nun en torturĉambrojn, mesaĝo de amo por liaj filinoj kaj por mi ... tiam denove estante publike mistraktita kaj batita, la oficiro moknomis la Princon kriante al li, sur la rando de histerio, perdante kontrolon de si, 'Kantu nun, se vi povas, vi bastardo!' kaj la voĉo de Victor levita en la Stadiono post tiuj kvar tagoj da sufero por kanti verson de la himno de Populara Unueco, 'Venceremos'.

La boksistadiono situas ene de kelkaj jardoj de la ĉeffervoja linio en la sudo, kiu, sur sia elirejo de Santiago, pasas tra la laborista distrikto de San Miguel, laŭ la limmuro de la Metropolitana Tombejo. Estis ĉi tie, frumatene de dimanĉo la 16-an de septembro, ke la loĝantaro de la loĝantaro trovis ses kadavrojn, kuŝantajn en orda vico. Ĉiuj havis terurajn vundojn kaj estis mortpafitaj per mitralo. Ili rigardis de vizaĝo al vizaĝo, penante rekoni la kadavrojn kaj subite unu el la virinoj kriis: 'Ĉi tiu estas Victor Jara!' — estis vizaĝo kiu estis kaj konata kaj kara al ili. Unu el la virinoj eĉ konis Victor persone ĉar kiam li vizitis la loĝantaron por kanti, ŝi invitis lin en sian hejmon por manĝi teleron da faboj. Preskaŭ tuj, dum ili scivolis, kion fari, kovrita kamioneto alproksimiĝis. La homoj de la loĝantaro rapide kaŝis sin malantaŭ muro, pro timo, sed rigardis dum grupo da viroj en civilaj vestaĵoj komencis treni la kadavrojn je la piedoj kaj ĵeti ilin en la kamioneton. De ĉi tie la kadavro de Viktoro devis esti translokigita al la urba kadavrodeponejo, anonima kadavro, preta malaperi en amastombon. Sed denove, li estis rekonita – de unu el la homoj, kiuj laboris tie. Kiam poste oni alportis al mi la tekston de lia lasta poemo, mi sciis, ke Viktoro volas forlasi sian ateston, sian solan rimedon nun por rezisti faŝismon, batali por la rajtoj de la homoj kaj por la paco. anonima kadavro, preta malaperi en amastombo. Sed denove, li estis rekonita – de unu el la homoj, kiuj laboris tie. Kiam poste oni alportis al mi la tekston de lia lasta poemo, mi sciis, ke Viktoro volas forlasi sian ateston, sian solan rimedon nun por rezisti faŝismon, batali por la rajtoj de la homoj kaj por la paco. anonima kadavro, preta malaperi en amastombo. Sed denove, li estis rekonita – de unu el la homoj, kiuj laboris tie. Kiam poste oni alportis al mi la tekston de lia lasta poemo, mi sciis, ke Viktoro volas forlasi sian ateston, sian solan rimedon nun por rezisti faŝismon, batali por la rajtoj de la homoj kaj por la paco.

Ni estas kvin mil ĉi tie
en ĉi tiu malgranda parto de la urbo.
Ni estas kvin mil.
Mi scivolas kiom da ni estas en ĉiuj
en la urboj kaj en la tuta lando?
Nur ĉi tie
estas dek mil manoj, kiuj plantas semojn
kaj funkciigas la fabrikojn.
Kiom da homaro
elmontrita al malsato, malvarmo, paniko, doloro,
morala premo, teruro kaj frenezo?
Ses el ni estis perditaj
kvazaŭ en stela spaco.
Unu morta, alia batita kiel mi neniam povus kredi
, ke homo povus esti batita.
La aliaj kvar volis fini sian teruron
unu saltante en la neniecon,
alia batanta la kapon kontraŭ muron,
sed ĉiuj kun la fiksa rigardo de morto.
Kian hororon kreas la vizaĝo de faŝismo!

Ili efektivas siajn planojn kun tranĉila precizeco.
Nenio gravas por ili.
Por ili sango egalas medalojn,
buĉado estas heroa ago.
Ho Dio, ĉu ĉi tiu estas la mondo, kiun Vi kreis,
por ĉi tiuj viaj sep tagoj de miro kaj laboro?
Inter tiuj kvar muroj ekzistas nur nombro,
kiu ne progresas,
kiu malrapide deziros pli kaj pli la morton.
Sed subite mia konscienco vekigis
kaj mi vidas, ke ĉi tiu tajdo havas neniun korbaton,
nur pulson de maŝinoj
kaj la militistoj montrante la vizaĝojn de siaj akuŝistinoj
plenaj de dolĉeco.
Meksiko, Kubo kaj la mondo
kriu kontraŭ ĉi tiu abomenaĵo!
Ni estas dek mil manoj
, kiuj povas produkti nenion.
Kiom da ni en la tuta lando?
La sango de nia Prezidanto, nia kompano,
bato kun pli da forto ol bomboj kaj maŝinpafiloj!
Tiel nia pugno denove batos!

Kiel malfacile estas kanti
, kiam mi devas kanti pro hororo.
Teruro, kiun mi vivas,
hororo, kiun mi mortas.
Vidi min inter tiom
kaj tiom da momentoj de senfineco
en kiuj silento kaj krioj
estas la fino de mia kanto.
Kion mi vidas, mi neniam vidis
Kion mi sentis kaj kion mi sentas
Naskos la momenton

Estadio Ĉilio

Septembro 1973